

Műkincsek ebek harmincadján–Veszélybe került műtárgyak Magyarországon 1944-1949 ^[1]

„Míg a vidéki munka szépen haladt előre, addig a pesti nyomozások sanyarú kimenetellel végződtek. A nagyváros hivatásos zugkereskedőit, spekulánsait és orgazdait szinte teljesen lehetetlen volt kézre keríteni. Egy-egy ügy kinyomozását sokszor hosszabb időre abba kellett hagyni, majd újra kezdeni. Annál nagyobb eredményként kell elkönyvelni, hogy a Hopp Múzeum ostrom alatt eltűnt képeinek legnagyobb részét hosszú hónapok munkájával sikerült visszaszerezni és két év múlva még három darab nyomára jutottunk. Az elveszett képekből ilyen módon 48 drb visszajutott eredeti helyére.”

A második világháború hatodik évének elején a magyar társadalom jelentős része hitt abban, hogy a háború elkerüli az országot, és a fronttal járó borzalmakat és pusztításokat senkinek sem kell megismernie. Ez a csalóka remény sokak számára foszlott szét 1944. március 19-én, amikor a Német Birodalom hadereje átlépte a nyugati államhatárt, és elfoglalta az ország stratégiai pontjait. A háborúban vonakodva részt vevő kormányt megbuktatták: Adolf Hitler szóbeli követelését katonai erő nyomtatékosította, Magyarországon hatalomváltás zajlott le, és határozottan tengelybarát kormány vette át az irányítást. A Sztójay Döme[1] vezette új kormányzat a háború folytatása mellett kötelezte el magát.

A fokozottabb magyar haditevékenységen kívül a nemzetiszocialista Németország mást is elvárt a magyar kormánytól: az ország zsidó lakosságának deportálását a birodalom belső részein felállított koncentrációs táborokba. A magyarországi zsidóságot ezt követően sújtó jogkorlátozó intézkedések, a gettósítások és a deportálások története mindenki előtt ismert.

A jogi és fizikai elkülönítés folyamata mellett egy másik tendencia is jelentkezett: a zsidóság tulajdonában lévő értékek megismerésének, sőt megszerzésének igénye. A zsidóság vagyonát ráadásul nagy arányban alkották műtárgyak és különböző művészeti értékű tárgyak. A kormányzat elsőként e műkinsvagyont kívánta felmérni.

A műkincsek nyilvántartásba vételéhez egy különálló szervezetet hoztak létre, ezért május végén felállították a „Zsidók Zár Alá Vett Műtárgyainak Számbavételére és Megőrzésére” megnevezésű kormánybiztosságot, és vezetőjének Csányi Dénest,[2] az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum főigazgatóját nevezték ki.

Csányi azonnal hozzálátott az ekkor már nagy részben „zár alá vett” (vagyis egy korábbi kormányintézkedéssel zárolt) és közületeknél elhelyezett zsidó műtárgyvagyon „számbavételéhez és megőrzéséhez”. Sürgős kormányzati támogatást és az egész országra kiterjedően segítő személyzetet igényelt, és minden városban megbízottakat nevezett ki a megbízást elfogadó helyi múzeum munkatársaiból: Ha jelentkező nem volt, akkor a közjegyző, középiskolai tanerő, festő, stb. kezdte meg a zsidó műkincsek összeírását, leltározását.

A műtárgyakat, a jogszabályokban foglaltak alapján, egyfajta letétként kezelték és jogi szempontból nézve azonnali kisajátításukra vagy éppen államosításukra nem került sor. Ráadásul, bár kimondatlanul – és az előző hónapok rossz tapasztalatából kiindulva –, a németek mohósága miatt is igyekeztek e felméréssel csökkenteni a műtárgyak elrablásának lehetőségét. A nyár folyamán a tudásukra jutott és minden számba jöhető vagyonrész felmérték, és azokat leltári listákon rögzítették. E jegyzékeken szinte minden esetben feltüntették az eredeti tulajdonos nevét, és a műtárgyakat – a körülményekhez képest –épségben igyekeztek megőrizni, illetve biztonságosabb módon is elhelyezni.

A kormánybiztosság leltárjegyzékei részlegesen maradtak fenn, az azonban megállapítható, hogy a zsidók tulajdonában lévő műtárgyak Magyarország egyik legegységesebb vagyoni értékű részét képezték, amelyet ez esetben adminisztratív eszközökkel, gyakran erőszakos módon vizsgált meg és vett nyilvántartásba a magyar állam.[3]

Időközben az is nyilvánvalóvá vált, hogy az ország nem mentesülhet a fronterületté válástól, bár még mindig sokan reménykedtek egy olyan nagy német ellentámadásban, amely megfordítja a háború menetét. Áprilistől egyre rendszeresebbé váltak a szövetségesek légitámadásai, majd Románia augusztus végi kiugrása után a frontvonal is mind gyorsabban közeledett Budapest felé.

A háború előestéjén a magyar múzeumi vezetés tisztában volt a légi bombázások műtárgyakra leselkedő veszedelmével, az értékek biztonságba helyezése a megfelelően kiépített infrastruktúra nélkül azonban nem állt módjában. Ahogy akkor nevezték: „bombabiztos fedezék” híján a gyűjtemények elhelyezésére nem tudtak megnyugtató megoldást kínálni, bár megtettek mindent, ami lehetséges volt: a légitámadások elleni védekezési módokat már 1938-ban Légoltalmi rendeletben foglalták össze, amely a műtárgyak megvédése érdekében a múzeumi alkalmazottak feladatait is előírta. Emellett az óvóhelynek kijelölt, meglehetősen kis befogadó képességű részeire telepítették a legjelentősebb műtárgyakat. Új, nagy biztonságot nyújtó óvóhelyeket ellenben nem építettek.

Az ország legjelentősebb művészeti értékeit őrző múzeumban, a Szépművészeti Múzeumban az év során egyre több különleges értékű gyűjteményt helyeztek el. Ide kerültek a legértékesebb zsidó tulajdonú műkincsek, és e múzeumban helyezték biztonságba a keresztény gyűjtők is (arisztokraták, nagypolgárok) saját, értékes műgyűjteményüket. A múzeum alagsorát a biztonság fokozása érdekében kibővítették, míg felső emeletét kiürítették.[4]

Hősök tere, Szépművészeti Múzeum, 1943 ^[2]

Az őszi folyamán a fővárosba érkező hírek komolyan aggasztani kezdték a kulturális javak intézőit. Már az ország területén folyó harcokból is láthatóvá vált, hogy ebben az új típusú háborúban a műtárgyak veszélyeztetettsége milyen nagyra nőtt: a harci cselekmények során alkalmazott harceljárások és a „totális” háború minden megismert eszköze a közgyűjtemények állományára nézve rendkívüli veszedelmet jelentett.[5]

A műkincsek megvédésére nem kínálkozott optimális lehetőség, és az is látszott, hogy a háború folytatódása esetén e javak a legnagyobb veszélyben forognak. Miután az 1944. október 15-ei magyar kiugrasi kísérlet nem sikerült, és a hatalmat a háború folytatása és fokozása mellett elkötelezett nyilaskeresztes kormány vette át, a közgyűjtemények csak a mentés lehetőségeit tudták számba venni. (Megjegyzésre érdemes: a nyilas kormány rendeletben nyilvánította ki, hogy a zsidóság minden vagyona az államra szállt át.)

Ebben az időszakban a múzeumi vezetőket egy dilemma osztotta meg: a műtárgyak eredeti helyükön vésszeljék-e át a háborút, és elhelyezésük színhelyén kapják meg a lehető legnagyobb védelmet, vagy a vélelmezhető nagyobb biztonság miatt költöztessék-e azokat nyugatra, minél nyugatabbra, a vélelmezhető nagyobb biztonság miatt. Nem alakult ki egységes álláspont, végül a nyilaskeresztes kormányzat kiűrtési intézkedései döntöttek, és a budapesti közgyűjtemények anyagának jelentős részét nyugatra szállították.

1944. novemberében a Szépművészeti Múzeum értékesebb tárgyait, teherautókon, két szállítmánnyal Pannonhalmára vitték. Az év legvégén és 1945 elején Pannonhalmáról – más, a Dunántúlról összegyűjtött anyagokkal is kiegészítve – Szentgotthárdra, a ciszterci kolostorba szállították. (Út közben baleset miatt veszteség is érte a szállítmányt.) Szentgotthárdról csak a műtárgyak egy részét vagonírozták be, és vitték Németországba, ahol 1945. május elején az Egyesült Államok hadseregének kezébe került. Az ehhez hasonló módon lefoglalt és nem tisztázott eredetű műtárgyakat az angolszász erők hivatalos gyűjtőhelyeken őrizték tovább a származási ország beazonosításáig. A magyar műkincs-gyűjteményt Münchenbe szállították, majd a származási ország megállapítása után, több részletben, 1946 decembere és 1947 áprilisa között visszaszolgáltatták Magyarországnak.

A Csányi által végrehajtott műkincs-kiszállítást az új budapesti kormány és a sajtó legalábbis rablásnak, de inkább barbár és elvetemült cselekedetnek tekintette. Az országot megszállva tartó szovjet hadsereg miatt a műtárgyakra a háborúban lesekedő reális veszélyről, és ennek kapcsán, mint egyfajta mentésről, ha akartak volna is, akkor sem szólhattak volna. A háború vége után a veszteségeket vették számba, és Csányi döntéseit legalábbis „önkéntes és végzetes eljárásnak” titulálták.

Utólag, több évtized távlatából már árnyaltabb megítélést kap a nyugatra szállítás története. A témával hosszú ideje foglalkozó művészettörténész véleménye szerint „[...] Az pedig, hogy Budapest ostroma sorra fog kerülni, mindenki előtt világos volt, s hogy egy ilyen ostromot a múzeumok aligha állhatnak ki pusztulás nélkül, ugyancsak bizonyos volt. Csányi tehát – miután a felelős őrzést a „fejesek” közönye miatt nem tudta helyben megvalósítani – az anyagot csak úgy menthette meg, ha továbbviszi, s logikusan nyugatra. Csányi Dénes, akit fasiszta kreatúrától kezdve egyszerűen tolvajig mindennek neveztek, nem elhurcolta, hanem megmentette a Szépművészeti Múzeum állományát.”[6]

Az országban maradt művészeti értékekre (az épületek díszítéseitől kezdve a berendezéseken át minden mozdítható műtárgyra) pedig valóban sötét jövő várt: a harci cselekményekkel és a katonai jelenléttel együtt járó rombolás mellett a rablás és fosztogatás okozott hatalmas, teljes mértékben fel sem mérhető veszteséget. Különösen igaz volt ez azokra a területekre, amelyeken hetekig-hónapokig „hullámozott” a front, és az adott területen lévő kastélyok a különféle beszállásokok kényszerét szenvedték el, jórészt függetlenül a csapatok nemzetiségétől. Egyébként a légítámadások okozta veszteség eltörpült a beszállásolt katonák tetthez képest.

Ezeknek a cselekményeknek az adatszerű összegyűjtése és történeti feldolgozása csak az elmúlt két és fél évtizedben kezdődhetett meg, és teljes mértékben még ma sem ért véget. Az 1945 és 1990 közötti évtizedekben, ideológiai okokból lehetetlenné tették a különféle iratok és visszaemlékezések megjelenését, és az események, valamint a veszteségek objektív feldolgozását. Az 1990 utáni huszonöt évben rengeteg adat-forrás került nyilvánosságra a frontvonal áthaladásakor történt országos és helyi eseményekről. A háborús eseményeket feldolgozó monográfiák és tanulmányok mellett a visszaemlékezések műfajának különféle formái is segítenek a műgyűjtemények történetének rekonstruálásában.

A veszteségek dokumentálása többnyire az 1945 utáni néhány évben, az impériumváltást követően történt, ezért a leírt adatok erős forráskritikai elemzése is szükséges. (Jellemzően a németek okozta károkat szinte minden esetben nevesítették, ellenben gyakori, hogy a front távozása utáni veszteségeket az úgymond „ismeretlen katonaság” számlájára írták.)

Az iratok tartalmát egyrészt ki kell egészíteni a helytörténetírás mai eredményeivel. Az írásban megjelent memoárok mellett a szóbeli visszaemlékezések is a nagymérvű eltulajdonítás tényét erősítik. Álljon példának egy főváros környéki település adatközlőjétől származó rövid visszaemlékezés: „Az oroszok teherautóval és lovaskocsival álltak be az udvarra, tele a környező kastélyokból és polgárházakból származó különféle tárgyakkal vagy háztartási eszközökkel. Ott válogattak közöttük, és ami nem tetszett nekik vagy értelmetlennek ítélték, azt végleg tönkretették vagy el is dobták. Szobrok és festmények is voltak náluk.”[7]

A szovjet csapatok viselkedéséről és zsákmányszerző tevékenységéről számos szám- és tényszerű adat áll rendelkezésünkre. A legnagyobb veszteségek összegyűjtése és elemzése sem történt még meg, jellemző példákban, azonban nem szűkölködünk.

A világháború után elterjedt, hogy a Batthyányi-család páratlan értékű levéltárát a németek tették tönkre.[8] Tudjuk, és ma már el is mondhatjuk, hogy a Körmenten lévő Batthyány-oklevélanyag döntő többségét a kastélyt hosszú ideig megszállva tartó szovjet csapatok dúlták szét, és semmisítették meg rengeteg pótolhatatlan középkori oklevelet. A kastélyt hadikórháznak rendezték be, majd helyőrséget helyeztek el benne, és a fölösleges loznak tekintett iratokat a lóistálló udvarára dobálták le, ott WC-papírnak használták azokat, vagy a középkori pecséteket a csizmák viaszosítására „alkalmazták”. A megmaradt okiratok mentése és biztonságos helyre elszállítása hosszú éveket tartott.[9]

Természetesen a kastélyokat megszállva tartó, és egymást váltó hadseregek hasonló módon, egymást követve okoztak károkat. A csákvári Eszterházy-kastélyban először a németek dzsemes üvegeket vagdosztak a freskókhoz, összetörték a kínai porcelánokat, és a metszett tükrökbe lövöldöztek. Őket követték a szovjet „felszabadítók”. „A kastélyt az oroszok a németeknél is kevésbé becsülték meg” – írta egy szemtanú utóbb. „Nem jöttek rá, hogyan kell fűteni a sárgaréz lábakon álló, domborműves fajanszkályhákat, vagy nem volt kedvük kitapasztalni – pedig ezekkel a kályhakkal nagyon jól lehetett fűteni, másnapig tartották a meleget. Az ablakokat, ha véletlenül éppen megmaradtak, betörték, aztán bedeszkázták, egy kis vaskályha csövét kivezették egy nyíláson, és úgy fűtöttek a kastély termeiben, mint egy putriban. A parkett tönkrement, füst volt, csipte a szemüket, szalmát szórtak a földre, lefeküdtek a földre. A majolikakályhákat szétverték, apró darabokra.”[10]

Az Esterházy-kastély parkja, Csákvár, 1940

[3]

A Vay család berkeszi levéltáráról az mondható el, hogy a világháború alatt nagy veszteségeket szenvedett, és a háború után olyan állapotban volt, hogy a biztosság a „szó szoros értelmében csak vasvillával tudta gépkocsira rakatni es beszállítani az Országos Levéltárba”. [11] (A sors fintora, hogy a beszállított anyag az 1956 novemberi levéltári tűzben égett el.)

Az ehhez hasonló rombolásoknak se szeri-se száma.[12] A kastélyok és udvarházak környékén lakók pedig folytatói lettek a katonák tevékenységének: alig volt jobb alkalom a történelemben, hogy a helyi nagybirtokosok kisebb-nagyobb értékei a „kisemberek” tulajdonába kerüljenek. Magyarul mondvá, a legtöbb kastélyt a helybéliek egyszerűen kifosztották.

A vandál pusztítást a rablás, az értékes műtárgyak összegyűjtése és elszállítása tetőzte be. (A szovjetek a kastélyok értékein túlmenően a bankok trezorjaiból is szállítottak el műtárgyakat.)[13]

Természetesen a jellemzett, a kulturális javakban bekövetkezett károk és a veszteségek az 1945 után berendezkedő kormányzat előtt is nyilvánvalóak voltak, és többek között ezért is nevezték a háborús időszak kormányzatait, és az egész két világháború közötti rendszert „nemzetvesztőnek”.

Mindezek ellenére a háború utáni kormányzat nem állt a helyzet magaslatán. Az államélet irányítói az ipari és a közlekedési struktúra helyreállítását, és a pártjaik megerősítését tartották a legfontosabb feladatnak, míg a művészeti értékek mentésének szándéka ehhez képest eltörpült. Ez a különbségtétel már a korszak képzetesebb emberének is szemet szúrt és rendkívül fájó volt, még ha a szovjet megszálló hadsereggel nem is tudtak volna újat húzni.

A kulturális ügyeket irányító, így a műtárgyak sorsáért is felelős Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) 1945 májusában és júniusában több esetben kezdeményezett intézkedést, hogy a „megfogyatkozott magyar műkincsanyagot” az illetékes hatóságok „legmesszebbmenő védelemben” részesítsék, sőt a tárca az elharapódzó illegális műkincs-kereskedelem ellen is tett egy generális jellegű feljelentést.

Az első kormányzati döntés szintén az év közepén történt, a Minisztertanács 1945. július elején adta ki az egyes magángyűjtemények védelméről szóló jogszabályt, a többször hivatkozott 4450/1945 ME számú rendeletet.

E jogszabály rendelkezései alapján először egy ún. repülőbizottság szállt ki a megsemmisülés veszélyének leginkább kitett dunántúli területekre. Az augusztus 2-ától 11-ig tartó szemleút során a nyugat-magyarországon maradt műgyűjtemények pusztulását tudták – immár a harcok befejeződése után négy hónappal – felmérni, úgy, hogy a rendelkezésre álló gépkocsi műszaki hibái miatt a főútvonalról távolabb lévő helységek és kastélyok szemrevételezésére kísérletet sem tehettek. Leginkább a jobban dokumentált főúri könyvtárak veszteségeit lehetett tetten érni, amelyek többsége a lángok martaléka lett. A más jellegű veszteség szintén megdöbbentette a szemlebizottságban részt vevő muzeológus-, levéltáros- és könyvtáros tagokat, akik a szemleút végén a probléma átfogó rendezését javasolták.[14]

A VKM 1945. szeptember elején a Magyar Nemzeti Múzeum kebelében megalakította az Országos Gyűjteményügyi Bizottságot - alcíme szerint - a „nemzet szempontjából jelentős és veszélyeztetett magángyűjtemények, könyvtárak és levéltárak biztonságba helyezésére”. Az év utolsó harmadában e bizottság tagjai és megyei megbízottai igyekeztek bejárni az országot, és helyben gyűjtötték (volna) össze a pusztulásnak kitett értékeket.

Feladatukat azonban legnagyobb részt egy banális hiányosság miatt nem tudták teljesíteni: a bizottság nem kapott szállításra alkalmas járművet. Mind a megyei-, mind pedig az országos hatóságok, - többszöri kérés ellenére - sem voltak hajlandók tehergépjárművet biztosítani. Indokaik szerint mind a benzinhiány, mind pedig a sürgősebb közlekedési feladatok miatt volt lehetetlen autó átadása más célra. E tárgyi feltétel nélkül a bizottság nem tudta teljesíteni küldetését. 1946. február 26-án a tagok nyilatkozatba foglalták: „minthogy a Bizottság munkája, kellő támogatás hiányában oly eredményre, amely mellett a Bizottság tagjai a munkát tovább vállalhatták volna, egyik téren sem vezetett, a Bizottság tagjai f. hó 18-án tett személyes beszámolójuk alkalmával Miniszter Úrnak lemondásukat jelentették be.” Valóban, 1946. február 18-án a bizottság tagjai egyértelműen kijelentették, hogy „gépkocsi hiányában a Bizottság működése elégtelen, s ilyen körülmények között

nem vállalhatják az utókor előtt azon könyvtárak, levéltárak és műgyűjtemények pusztulásának súlyos felelősségét, melyek a felszabadulást követően megmaradtak, és gépkocsi rendelkezésre bocsátása esetén megmenthetőek lettek volna."

Az említett „támogatás hiányából” fakadó veszteségeket egy példával is tökéletesen lehet szemléltetni.

A Bizottság által a hédervári Khuen-Héderváry-kastély értékeinek megmentésére kiküldött megbízott három alkalommal utazott személyesen a kastélyba, 1945 szeptemberében két alkalommal, majd december elején ismételt. Míg szeptemberben a kastélyban rendezett körülmények látott (az épületet a szovjet hadsereg kórháznak használta), addig decemberben már merőben különböző állapotot észlelt. „Először is kb. hat hete az orosz nemibeteg kórházat elszállították és harcoló [!] csapatok foglalták el a kastélyt. Amit még a legutóbb is jelentettem, annak most mind az ellenkezőjét tapasztaltam. Szeptemberben mind az orvosok, mind a betegek gondosan vigyáztak a könyvekre és a belső berendezésre. Akkor mindent teljesen ép állapotban találtam és hagytam el. Jelenleg a könyvszekrényeket tüzelik (a kastély berendezésével, a történelmi értékű empire-bútorokkal[15] fűtenek), a megmaradt könyveket a legnagyobb szekrénybe teljes összevisszaságban 4-es és 5-ös sorokba belenyomkodták, s ezáltal a finom aranynyomámos bőrkötések feltépődtek, a papíryanag erősen megrongálódott, s ami a legelkeserítőbb, az első alkalmakkor a könyveket 100%-os épségben találtam, most pedig becslésem szerint a még ott maradt könyvek 10–15%-a, gondolom, a fűtés martaléka lett” – írta a megbízott 1945. december 15-én, hozzátéve azt is, hogy szeptemberben az egész anyagot el lehetett volna szállítani.

Khuen-Héderváry kastély, Hédervár, 1940

A Bizottság lemondása után a kultuszminisztérium két miniszteri biztosságot hozott létre: a Köz- és Magángyűjteményekből Elhurcolt Művészeti Alkotások Miniszteri Biztosságát, és a Veszélyeztetett Magángyűjtemények Miniszteri Biztosságát. Az előbbi biztossávé Jeszenszky Sándort[16] nevezték ki, akinek a neve ettől kezdve egybeforrott a biztossággal. Jeszenszky kinevezésekor kijelentette: „... a közgyűjtemények anyagába[n] nagy számban olyan műtárgyak keveredtek, melyeket önkényesen vettek el tulajdonosaiktól, vagy a Szépművészeti Múzeumban letétképp[en] őriztettek, és így ebből származóan kártérítési igények merülhetnek fel az állammal szemben, kötelelőségem rámutatni arra a felelősségre, mely ez ügyben a magyar kormányt, elsősorban Miniszter Urat terheli, de ezen kívül terhel mindenkit, aki az ügyben közreműködni hivatott. A meglévő és elég nagy számban sérült, valamint a Németországból visszavárt anyag, továbbá az eddigi megállapítások szerint hiányzó, vagy elpusztult műkincsek értéke nemcsak kulturális szempontból, hanem a műpiac árai szerint is, messze meghaladja mindazon magyar javak értékét, melyeket Németországba hurcoltak. Ez az érték idővel, a felelősséggel együtt csak növekedni fog, mert pótolhatatlan javakról van szó és az esetleg elkövetett mulasztásokat a műtörténelem fogja nyilván tartani. Ezért a legpontosabb adatfelvétellel, jegyzőkönyvi és leltári megállapításokra van szükség, hogy magunkat a jövő előtt fedehessük. [...] Valószínű, hogy sok elveszett műtárgy fog a tulajdonjog 30 éves korhatárán belül előkerülni, melyekre nézve nekünk már előre gondoskodnunk kell megfelelő bizonyítékokról.”

A Jeszenszky-féle biztosság tehát az elszállított gyűjtemények visszahozatalával és a jogi helyzetük tisztázásával foglalkozott. E gyűjtemények jelentős része korábban zsidónak nevezett vagyon volt. A biztosság működésének közel három éve alatt teljesítette legfontosabb feladatait: a rendeltetési helyükről elszállított tárgyakat lehetőség szerint visszahozatta, biztosságba helyezte illetve ezek nagy részét – megfelelő ellenőrzés után – a jogos tulajdonosoknak visszaadta. (A vissza nem szolgáltatott műtárgyak miatt máig is tartó jogi eljárások folynak.) A Jeszenszky-féle biztosságot 1949. június 1-jével megszüntették, feladatait a Veszélyeztetett Magángyűjtemények Miniszteri Biztossága vette át.

A Veszélyeztetett Magángyűjtemények Biztosságát az első időszakban Domanovszky György[17] vezette. Fügedi Erik[18] 1947. január 1-jétől vette át a biztosság irányítását (sokan az ő neve után ezért egyszerűen „Fügedi-biztosságnak” nevezik ezt a miniszteri biztosságot).

A Fügedi-féle biztosság a „nemzet szempontjából fontos” magángyűjtemények megóvása érdekében intézkedhetett a veszélynek kitétt vagy eltulajdonított gyűjtemények felkutatásában, megőrzésében és biztosságba helyezésében. Ezek többsége állami- és magántulajdonból elkerült (ellopott) műtárgy volt. A miniszteri biztosság a magyarországi községekről jelentéseket, adatokat igényelt a munkájához, és azok alapján is jelölték ki a legégetőbbnek megoldandó feladatokat. Nagy súlyt fektettek az elhagyott kastélyok felkutatására.

A vidéki felderítő utakra történt kiszállások során a biztossághoz beosztott detektív helyi nyomozásokat folytatott, sőt házkutatásokat is tarthatott. Ezekben az esetekben a műtárgyakat számba vették, azokról nyilvántartást vezettek, és magyarországi tulajdonból elkerült műkincsek visszaszerzése érdekében egyéb hivatalos intézkedéseket tettek. Az átvett műtárgyakról három példányban elismervényt készítettek. A beszállított anyagot rendezték, leltározták, és a későbbiek folyamán a közgyűjteményeknek adták át, akikkel egyeztek a jó viszonyt ápolni. 1948-ban a biztosság már hat főt alkalmazott szinte önálló hivatalként - ám egyébként alacsony ellátmánnyal - és még 1949-ben is a kiemelt értékek begyűjtését végezték.

A biztosság működését láthatóan akadályozta az egyéb hivatalok - leginkább az Elhagyott Javak Kormánybiztossága - tevékenysége. Ez a rivalizálás, a feladatkörök hasonlatossága valóban gyakran akadályozta a műkincsmentő munkát, ugyanis az előbb említett kormánybiztosság szintén kezelte műtárgyanyagot - sőt ki is utaltak belőle, anélkül, hogy erről a miniszteri biztosságot megkérdezték volna. Nagyobb gondot okozott, hogy a később alakult veszélyeztetett magángyűjteményeket mentő biztosság kevesebb figyelmet és anyagi segítséget kapott a kormányzati szervektől. Jellemző, hogy 1946-ban, több, mint fél éven át, a biztosság saját hivatali helyiség híján a biztos lakásában volt kénytelen a hivatalos ügyeket intézni.

A már a korábbi biztosság említésénél leírt hiányosság továbbra is hátráltatta a biztosság munkáját: a használható szállítójármű szinte teljes hiánya. Egyetlen, rossz műszaki állapotú gépkocsival rendelkeztek, teherszállításra alkalmas járművet ritkán tudtak szerezni, pedig a biztosság éveken át a háború után folytatta fő munkáját. A soha meg nem kapott teherautó maradt szinte mindvégig a biztosság központi problémája, ennek hiánya az első két évben voltaképpen a magyar kulturális közvagyon jelentős mértékű elvesztését okozta.

Mivel a biztosság csak 1946 nyarán tudta – az indulás nehézségeinek leküzdése után – a lényegi munkáját megkezdeni, a műkincsmentés legalkalmasabb időszakát elszalasztotta. Ekkorra a vidéki gyűjtemények jelentős része (talán a nagyobb része is) szétszóródott, elpusztult. Ez a több mint egy éves késlekedés hatalmas veszteséget jelentett a magyar kulturális javak területén.

Ennek ellenére a biztosság erőn felüli munkát végzett, kiemelkedő értékű műtárgyakat és dokumentum anyagokat mentett meg és szállított közgyűjteményekbe, a múzeumoktól kezdve a könyvtárakon át a levéltárakig. Ebből a szempontból érdemel elismerést a biztosság.

A miniszteri biztosságot végül 1949. december 15-ei határidővel megszüntették, és a munkakörébe vágó feladatokat, más megszűnő intézményekével együtt, az újonnan felállított Múzeumok és Emlékek Országos Központja vette át. Fügedi Eriket felmentették tisztéből, de egyidejűleg közölték vele, hogy a miniszter „megbízatásának teljesítése során végzett buzgó munkájáért a miniszteri biztosság megszüntetése alkalmából elismerését fejezi ki”. A Múzeumi Központ azonban csak hetekkel később tudta megkezdeni működését, amelynek egyébként Fügedi is munkatársa lett.

A Biztosság működésének végén Fügedi Erik egy összegző jelentést készített. Ez a most közölt jelentés és a hozzá tartozó levél a kultuszminiszter[19] számára készült, és a múzeumi ügyekkel foglalkozó minisztériumi ügyosztályon dokumentumai között maradt fenn. Az ügyosztálynak szóló kísérőlevélben az a megjegyzés is szerepelt, hogy a jelentés elkészítésével a biztosság dolgozói „Stalin [!] generalisszimusz 70. születésnapjára felajánlott munkájukat teljesítették”. Fügedi Erik 1949. december 21-én (valóban Sztálin 70. születésnapján) fogalmazta meg levelét a regnáló miniszternek, és küldte el a miniszteri biztosság működésének, tevékenységének összefoglalását tartalmazó terjedelmes feljegyzést is.

Enteriőr, 1944

Fügedi leszögezte, hogy a „második világháború hadműveletei folytán gazdátlanná vált és veszélyeztetett magángyűjtemények megmentését végző miniszteri biztosság működését befejezte. Amikor az elmúlt három év során végzett munkáról és annak eredményeiről jelentést teszek, nem mulaszthatom el összefoglalni azokat a tapasztalatokat, melyeket a három év alatt magam és munkatársaim tettünk [!]. Tisztában vagyok azzal, hogy jelentésem nem fog újdonság erejével hatni a szakértők előtt, nem is célom benyomásaimat újdonságként előadni. Mindössze arról van szó, hogy a magyarországi magángyűjtemények háború előtti struktúráját felvázoljuk, s ezzel is érthetőbbé tegyük nem egy nagy múltú, s a nemzet szempontjából jelentős magángyűjteményünk szomorú sorsát. Az események menetének követése mindenkor a figyelő kortárs kötelessége volt, s ha most a lerögzítés feladatát vállalom, ezt annál nagyobb örömmel teszem, mert a feladat méltó a történelemhez.”

A terjedelmes dokumentum jellemzői közé tartozik, hogy keverednek a Köz- és Magángyűjteményekből Elhurcolt Műtárgyak Biztossága ügyeinek leírásai (mely, mint említettem, a Fügedi-biztosság jogelődje volt), és a saját biztossága hatáskörébe tartozó ügyek.

A szövegből élesen kiütözik a szovjetbarátság, sőt a szovjet hadsereg dicsőítése. Ez nem feltétlenül volt a szerző egyenes szándéka, hanem inkább a korszak ideológiai kívánalma, amelyet egy, a világháború eseményeiről szóló jelentésnél nem volt tanácsos mellőzni. A korban a szovjeteket, és különösen a „hős szovjet katonákat” bírálattal vagy a legcsekélyebb mértékben kritikával illetni lehetetlen volt. A feljegyzés is csak szuperlatívuszokban ír a szovjet hadseregről (a kastélyokba beszállásolt szovjet tábornokok jelenléte megvédte a tömegek rombolása elől a kastély berendezését, stb.) A szovjetbarátság kényszere hadászatiilag is szakszerűtlen kijelentésekbe torkolt. Például: „Fegyelmezett harcászati eljárásuk folytán az első támadó hullámok a kastélyokat nem használták fel beszállásolás céljaira, mert ez kisebb bombázásnál is nagy veszteségekre vezethetett volna. Így a kastélyok felhasználására csak a második vonalban került sor, legtöbbször hadikórház, raktár, egyes esetekben parancsnoksági központ formájában.”

A korszakot jellemző kényszer-mentalitás ellenére mégis feltűnő, hogy a kastélyokban és a művészeti kincsekben keletkezett károkat egyes-egyedül a németek (és a „nyílás elemek”) nyakába varrta a volt miniszteri biztos. Ez az egyoldalúság erősen csökkentette a jelentésben szereplő adatok hitelességét. Emellett dicsérnie kellett a kibontakozó államszocialista rendszert is (pl. a Horthy-rendszerben oly kevésbé iskolázott és a „szocializmus fegyelmező iskoláját még nem ismerő” béresek viszik el volt uraik értékeit). 1949-ben már nem hiányozhatott az olyan kitétel sem, mely szerint „a munkásmozgalmi és az agrárproletariátusra vonatkozó adatok szempontjából jelentős uradalmi levéltárakat is jobban figyelemmel kísértük”.

Érdekes megállapítást tesz abban is a szerző, amikor összehasonlítja a földbirtokos arisztokraták és (a többnyire zsidó származású) nagytőkések gondolkodásmódját és gyűjtési szokásait. Kijelenti, hogy „míg a történeti arisztokrácia gyűjteményeit a magyar jelleg mindenütt sűrűn átszőtte, addig iparmágnásaink kollektói inkább nemzetközi értékek gyűjtésére törekedtek, nem utolsó sorban azért, mert ezek – a fentebb említett hitelképességgel kapcsolatban – könnyebben voltak mobilizálhatók”.

Fügedi egyébként a főúri kastélyok berendezését nem is tartotta kiemelkedő értékűnek (a könyvtári anyag kivételével). A kastélyokban található képzőművészeti műtárgyakat már jobban becsülte, főleg azok történeti jelentősége miatt.

Az összegző jelentésben írtak bizonyos esetekben ellentmondásba is keverednek egymással. Fügedi először kijelentette, hogy a földbirtokosok nem voltak tisztában ingóságaiak valódi értékével. Másik helyen az szerepel, hogy „igen sok, nagy értékű darab maradhatott volna meg közösségünk számára, ha a tulajdonos [a] személyzetének vagy alkalmazottainak figyelmét felhívta volna rá.” (Ha nem volt tisztában az értékével, nem is tudta volna felhívni rá a figyelmet.) Hasonlóképpen nem világos, hogy miképpen képzelte a közgyűjtemények anyagának a háború pusztításaitól való megmentését: maradjon-e a múzeumi anyag a bombázás helyszínén vagy kerüljön elszállításra?

Az összegző jelentésben szereplő számos példa (kastélyok anyagának mentése, stb.) sok esetben szorulnának magyarázatra, bővebb kifejtésre vagy éppen jelentős adatkorrekcióra. Az előzőleg írtakban, illetve a szöveg hivatkozásaiban csak a nagyobb tévedéseket állt csak módomban helyesbíteni.

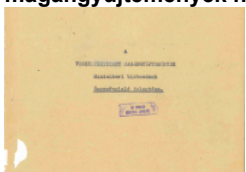
A feljegyzés rendkívül adatgazdag, és többé-kevésbé dokumentálja azt az időszakot, amikor néhány elhivatott ember szinte heroikus erőfeszítéssel igyekezett megmenteni a magyar tárgyi művészeti értékeket az utókornak.

Forrásközlésemben a mai magyar helyesírási szabályokat követtem, a szövegben minimális változtatásokat eszközöltem, a gépírás során félreütött betűket helyesbítettem, a rövidítéseket és a kihagyásokat szögletes zárójelbe téve kiegészítettem. Az értelemzavaró elírásokat [!] jellel jeleztem. A ismertnek tekintett magyar arisztokrata családokról nem adtam leírást, kivéve valamely okból keresztnévvel megemlített tagjaikról. A forrásközlésben Csánky Dénes néhol pontos i-vel írt nevét átjavítottam, a következetesen Eszterháznak nevezett Esterházy-család vezetéknévét azonban a szöveg szerinti változatban hagytam meg.

Fotók: Fortepan (10203, 24183, 42777, 74276)

Forrás

A Veszélyeztetett Magángyűjtemények Miniszteri Biztosának összefoglaló jelentése a Biztosság munkájáról Jelentés a magángyűjtemények helyzetéről

1. **Содержание**

2. **Введение**

3. **Цели и задачи**

4. **Методология**

5. **Результаты исследования**

6. **Обсуждение**

7. **Заключение**

8. **Список литературы**

9. **Приложения**

10. **Список сокращений**

11. **Список таблиц**

12. **Список рисунков**

13. **Список выводов**

14. **Список рекомендаций**

15. **Список источников**

16. **Список использованных источников**

17. **Список использованных источников**

18. **Список использованных источников**

7]

8]

9]

10]

11]

12]

13]

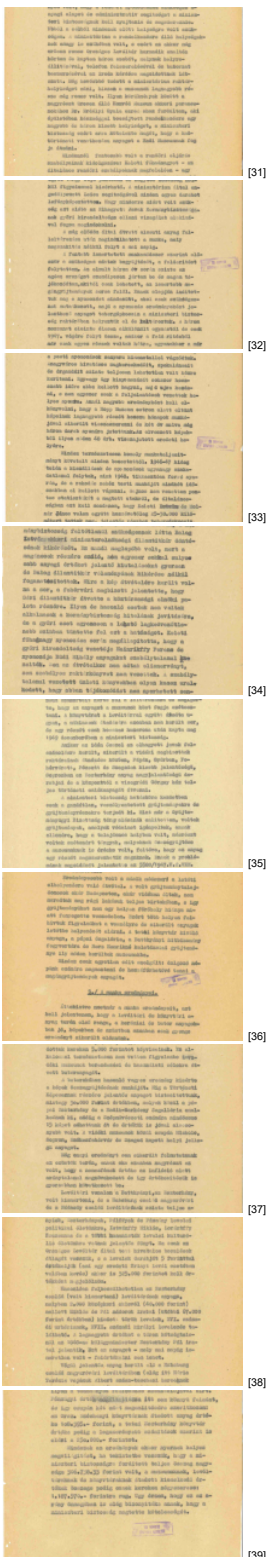
14]

15]

16]

17]

18]

[31]

[32]

[33]

[34]

[35]

[36]

[37]

[38]

[39]

[Tovább a galéria oldalára](#) (40)

A Veszélyeztetett Magángyűjtemények Miniszteri Biztosának összefoglaló jelentése a Biztosság munkájáról Jelentés a magángyűjtemények helyzetéről

1.) A magángyűjtemények helyzete a második világháború előtt

Kiemelkedő művészeti alkotások gyűjtése a múltban mindig sok pénzt felemésztő szórakozás volt, s így mindig szorosan összefüggött a társadalmi struktúrával. Csak a feudális és kapitalista társadalmak legfelső rétege, a születési és [a] pénzarisztokrácia engedhette meg magának ezt a fényűzést. Így volt ez Magyarországon is, ahol műgyűjtőink egyrészt az arisztokrata családok tagjai voltak, másrészt meggazdagodott polgári elemek. Amikor a második világháború pusztító tüzeit Hitler őrültsége fellobbantotta, a két gyűjtő réteg között a történeti fejlődés következtében élesen megvonható határok álltak fenn. Az arisztokrácia tagjainak gyűjteményei tulajdonképpen ritkán származtak kifejezett, céltudatos gyűjtésből. Az Eszterházyak vagy [az] Andrásyok képtárait kivéve általában inkább az öröklés rendje, a hagyomány és nem annyira a tudatos gyűjtő munka hozta létre kastélyaink nagy értékű berendezését, a hatalmas barokk könyvtárakat, s a politikai történetírásunk számára pótolhatatlan becsű családi levéltárakat. A bútorok, képek, berendezési tárgyak generációról-generációra szállottak (hiszen sohasem kellett őket eladni), s ha egy-egy nemzedék új kastélyberendezést vásárolt, akkor abból is a legjobbat vehette meg, a beérkezett külföldi árajánlatok alapján, vagy egyenesen külföldi szolgálatban, mint ahogy Eszterházy Bálint Párizsban Belanger mestertől rendelte meg berendezése kiegészítését. A régi berendezés ilyenkor a padlásra vándorolt, vagy a „személyzeti” szobákat ékesítette, s ha a korszak, éppen a nyolcvanas évek Maquart-berendezésének[20] kedvezett, nem jelentett nehézséget az első világháború után a régi XVI. Lajos korabeli, vagyis biedermeier[21] bútorzat visszaállítása. Ez az öröklés és vétel útján létrejövő berendezés természetesen a legkülönbözőbb elemeket egyesítette a kastélyok szoborában. Az első világháború után felszámolt bécsi palota osztrák-barokk bútorai, császárokat ábrázoló képei mellett békésen megfértek a múlt században Londonban vett angol bútorok, itthon uradalmi sztalos által készített biedermeier ízlésű darabok, a század elején megvett indiai garnitúra vagy a polgári ízléshez alkalmazkodó kommersz [kommersz] hálószoba berendezések. Az egymásnak nem egyszer ellentmondó elemeket a kastélyok terméinek és szobáinak térhatása, s a tradíció látható tisztelete szinte egyöntetű mázzal vontta be, s kialakult a „kastélyberendezés”. A nagyközönség ma igen sokszor túlozva látja ezekben a kastélyberendezéseknek az értékét. Az ösképek mellett még a Kriehuber[22] által készített aquarellek [akvarellek] sem jelentenek komoly világmárkát, a magyar kastélyok bútorzata pedig sajnos messze elmaradt a világvizonylatban első helyen szereplő angol gyűjtők reneszánsz [reneszánsz] és gótikus darabjai mellett.

Különleges értékeket többnyire csak a könyvtárak képviseltek, mert a magyar arisztokrácia a környező államok hasonló rétegeivel szemben nehézség nélkül jutott hozzá a XVIII. sz[ázad] francia könyvanyagához, s a felvilágosodás irodalmának nem egy primo editio-ját[23], és az illusztrált könyvek nem egy klasszikus darabját őrizték a könyvtárak.

Ha a kastély berendezéséről fentebb azt kellett mondanunk, hogy világviszonylatban nem jelentettek túlságosan nagy értéket, akkor más oldalról a nemzet emlékéért őrző múzeumok szempontjából természetesen egész más volt a helyzet. A kastélyok berendezéseiben elsősorban nemzeti kultúráértékek őrződtek meg. Ritka magyar bútorok, neves politikusaink művészi képei, régi magyar nyomtatványok, nem egy nyelvemlékünk került ki belőlük.

A százados hagyományok őrzője azonban már sokszor csak a kastély volt és igen kevés alkalommal maga a birtokos. Több volt tulajdonossal folytatott hivatalos beszélgetésem alatt kellett tapasztalnom, hogy nincs tisztában sem azzal, hogy mi volt, sem azzal, hogy mi volt azok értéke. Szinte azt kell mondanom, hogy még ennél a rétegnél – mely vagyoni helyzeténél, történeti múltjánál és külföldi kapcsolataival fogva leginkább megszerezhető volna – nem alakult ki általánosság a művészeti, főképp pedig az iparművészeti értékkel szemben az a hagyománytisztelet és szeretet, mely nélkül a legszebb darabokat tartalmazó gyűjteményből sem lehet soha élő kulturális emlék. Kivételek, sőt dicsőre méltó kivételek is akadtak, voltak, akik egész megyék kastély-anyagát ismerték, de az átlag mégsem volt tisztában ingóságainak értékével. Csak így magyarázható meg az a három éves gyakorlatunk alatt szinte hétről-hétre megismétlődő tény, hogy a volt inasok, sőt ispánok, [24] vagy jószágkormányzók[25] sem voltak tisztában a kastély valódi értékével s egyszerűen mindent, minden a kastély leltárhoz tartozó tárgyat nagy értékűnek, kivételesnek tartottak. Igen sok, nagy értékű darab maradhatott volna meg közösségünk számára, ha a tulajdonos [a] személyzetének vagy alkalmazottainak figyelmét felhívta volna rá.

Még inkább óvakodott az arisztokrácia attól, hogy szakértőkkel megismertesse a maga berendezését, a könyvtára vagy képei értéke és jelentősége felől a múzeumi vagy könyvtári tisztviselők révén szerezzen tudomást. Szinte mindennek az ellenkezője történt: a szakemberek előli lehető leghermetikusabb elzárkózás. Úgy hiszem nem kizárólag a felszabadulás előtti társadalmi és vagyoni különbségek voltak ennek legbensőbb okai, hanem inkább az, hogy egy ilyen szakértői vizsgálatban – természetesen – magánéletükbe való beavatkozást láttak volna. Örökösödés, leltározás vagy bármi más alkalommal sokkal inkább hívták meg kereskedelmi szakértőket, mint múzeumiakat.

Ezen a ponton azonban hibásnak kell kijelentem a magyar múzeumok szakértőit is. Az 1934. VIII. tc. [törvénycikk], [26] mely az ingó műemlékek lajstromozását előírta, megadhatta volna a törvényes alapot a kastélyok műgűjteményeinek felvételére, s ha az illetékes múzeumi szervek ezzel nem óhajtottak élni, nem lett volna megoldhatatlan a Történeti Múzeum akkori vezetője révén a felvétel végrehajtása társadalmi úton, a törvényes kényszerítőeszközök igénybevétele nélkül is. Meg lehetett volna érteni a kastélyok tulajdonosaival, hogy a múzeumi szakértők nem magánalkértés céljából jelennek meg, s hogy munkájuk magának a tulajdonosnak is elemi érdeke, hogy tisztán tudományos érdeklődést szolgáló látogatásról van szó, mely történeti emlékeink feltárását szolgálja. Hogy ezt a munkát el lehetett végezni, azt legjobban annak a néhány kastélynak ingó-műemléki leltára bizonyítja, melyet már a második világháború alatt Kőszeghy Elemér[27] a Műemlékek Országos Bizottsága[28] részére vett fel. A leltározást így vagy úgy, de el kellett volna végezni, s képet kellett volna alkotni arról az emlékgagyagról, mely nemzeti kultúránk egyik legnagyobb kincse volt. Csak az osztrák Denkmalamt[29] példájára hivatkozhatom itt, melynek pecsételési és felvételi rendszere elismert tekintélyre tett szert nemcsak a tudományos, hanem a régiségkereskedelemben világában is, s amely lehetetlenné tett volna olyan nagyfokú zugkereskedelmet, mint amilyen Budapesten 1945-46-ban folyt. Jelentős műkincs-nyagynak ebben az időben történt nyugatra csempészéséért viselik a felelősséget azok, akik a törvény végrehajtását elmulasztották.

Az elzárkózó, sokféle tárgyat, nemzeti tradíciót és külföldi művészeti alkotásokat egyesítő arisztokrata kastélyokkal szemben állottak a pénzarisztokrácia gyűjteményei. Ha a kastélyokban elsősorban a nemzedékeken át öröklődő műtárgyak, könyvek és iratok együttese volt a döntő, emitt a céltudatos gyűjtés lépett előtérbe nem utolsó sorban a hitelképességig igazoló céllal. Általános vagy akár egy-egy művészeti irány képviselőinek alkotásába képezte is a gyűjtemény anyagát, tulajdonosa mindenkor szakértővé képezte ki magát, ismerte gyűjteményének minden egyes darabját, annak származását. S ha a főnemesi tulajdonosoknál az elzárkózó tendencia volt az uralkodó, akkor itt szinte expektoratív[30] jelleggel állapíthatunk meg, mely szakértők minél sűrűbb látogatását, sőt tanulmányok megjelentetését kívánták. Ezeket a gyűjteményeket múzeumaik tisztviselői jól ismerték, de katasztert itt sem vettek fel, s ez alól a felelősség alól az sem menti fel az illetékeseket, hogy a gyűjtemények java a pesti ostrom alkalmával tűnt el. Nem volna teljes az ezekről a gyűjteményekről alkotott kép, ha meg nem említeném, hogy míg a történeti arisztokrácia gyűjteményeit a magyar jelleg mindenütt sűrűn átszötte, addig iparmágnásaink kollektói inkább nemzetközi értékek gyűjtésére törekedtek, nem utolsó sorban azért, mert ezek – a fentebb említett hitelképességig kapcsolatban – könnyebben voltak mobilizálhatók.

Végezetül még egyszer meg kell ismételnem, hogy a múzeumok szakértőinek egyik gyűjtőréteggel sem volt elég mély a kapcsolata. A polgári gyűjteményeket ismerték ugyan, de sohasem dolgozták fel őket rendszeresen, tudományos alapoossággal, a történeti gyűjtemények alapos ismeretére pedig nem is törekedtek. Nem azt jelenti ez, hogy nem tudtak bizonyos műemlék jelleggel bíró tárgyakról, sőt, a felszabadulás után egyenesen bámulatra méltó volt mennyi ilyen egyes, elszórt adat került a miniszteri biztosság birtokába, mindez azonban egyéni kapcsolatok és halandó emberi memória gyenge pillérjén állott ahelyett, hogy a műemlékkataszter beható ismereteket tartalmazó, ellenőrizhető és ellenőrizhető tudományos alapjaira támaszkodott volna. Ezért a mulasztásért nem annyira a gyűjtőket, mint inkább a múzeum szakembereit terheli a felelősség.

A múzeumi szakértők mulasztása súlyosan megbosszulta magát a második világháború végső szak[asz]ában, amikor a felszabadulást megelőző hadműveletekben a társadalmi struktúra, s a nemtörődömség együttesen pótolhatatlan veszteségeket okozott nemzeti múltunk emlékeiben és művészeti értékeiben.

Első végleges faktorként a társadalmi helyzet jelentkezett. A kastélyok messze vidékek legnagyobb befogadóképességű épületei voltak, s így maguktól kínálkoztak, mint elhelyezési lehetőségek előbb a „nyugatra menekülő”, majd a tábori kórházak, s végül a harcoló csapatok számára. Alig volt ebben az országban kastély, amely ezt a beszállásolási sorrendet ne szenvedte volna végig, kezdve a fűzéradványi kastélyszállótól, [31] melynek értékeit a fasiszta harcoló csapatok parancsnokai „mentették meg”, s végezve a nagycentki[32] kastélyon, melyből nyugatosok vitték el a Széchenyi István dolgozó szobájáét díszítő eredeti Lánchíd terveket.

Ha igaz is, hogy minden ilyen tömegmozgás az érzékeny berendezés egy részének pusztulásával jár – megmenthető lettek volna az értékek, ha azokat a tulajdonos ismerte volna. Itt megint csak a múzeumi szakértői vizsgálat hiányára kell hivatkoznunk, mert 50-60 szoba berendezéséből, [egy] 20 000 kötetes könyvtárból csak annak révén lehetett volna az értékesebb darabokat kiemelni és biztosítani. A biztosításnál azonban ismét a társadalmi helyzet bosszulta meg magát. Az értékek elásásánál igénybe vett „hű cselédek” és „megbízható szolgák” lekezelésénél [33] példája az alcúti[34] eset, ahol ezek a „hű és megbízható” egyének az első kínálkozó alkalommal szétlopták a biztosított anyagot.

A további pusztulást ugyanez a jelenség, a ferde társadalmi és politikai helyzet okozta. A fényes kastély és a nyomorult cselédalak között nagy volt a különbség elsősorban anyagiilag, s így nem csodálható, hogy a politikai nyomás alól felszabadult, de a szocializmus fegyelműző iskoláját még nem ismerő béres megkívánta a kastély fényes bútorait; de nagy volt kulturális tekintetben, oly nagy, hogy a falu lakosainak sejtelmük sem volt milyen értékek birtokába jutottak, azokat legjobb belátásuk szerint legraktikusabb szükségleteiknek megfelelően használták fel. Így lett képekből ablaküveg-pótló, rőnszansz [reneszánsz] komódból nyúlretrec, stb.

Ne felejtünk el még egyet: a túlméretezett kastélyok javarésznél ekkor már nem is volt funkcionális szerepe. Egyedül várta sorsát, mely, mint a környék legnagyobb épületére az átlagot magasan meghaladó berendezésével együtt várt rá, az ilyent, galdag tulajdonos távollétében.

2.) A háború

A két világháború között folytatott szerencsétlen politikai következtében az 1939. szeptemberében a furor teutonicus[35] által kirobbantott második világháborúban Magyarország a „tengelyhez” csatlakozva egyre közelebb jutott a végzetes forduloponthoz, míg nem 1941-ben hadba lépett. A haditechnika fejlődése, a minden pillanattal várható bombázások nemcsak a Magyar Nemzeti Múzeum és a vidéki közgyűjtemények, hanem a magánosok birtokában lévő műtárgyakat is biztos pusztulással fenyegették. Mi sem lett volna természetesebb ebben a helyzetben, mint az, hogy a kultuskormány előteremtve a megfelelő anyagi fedezetet, felkísmeretesen gondoskodni kíván nemzeti és művészeti emlékeink biztonságáról, s lehetőséget nyújt nemcsak a tulajdonjogilag is közkinccsel képező műemlékek, hanem a jelentős magángyűjtemények értékeinek megfelelő védelmére. Ilyen előre átgondolt, rendszeres intézkedésre nem került sor. Aki a második világháború alatt a múzeumok légoltalmi berendezéseit, s azok építkezéseit ismerte, tanulságot [!] tehet arról a teljes közömbösségről, mellyel az óvóhelyeket lassan vagy egyáltalán nem építették ki, s a haditechnika fejlődését még csak tekintetbe sem vették, nemhogy lépést tartani igyekeztek volna vele. A Magyar Nemzeti Múzeum központi épületének úgyszólván egyáltalán nem volt megfelelő óvóhelye, a Szépművészeti Múzeum legértékesebb anyagát a lépcsőház két zugában tárolták. Ha maguknak a múzeumoknak [az] anyaga ilyen kevés figyelemre tartható számot, még sokkal kevesebb segítséget kaphattak a magángyűjtők. Igaz ugyan, hogy a múzeumi vezetőkkel kapcsolatban álló gyűjtők anyagát – a gyűjtők saját kérésére és saját felelősségére – az egyes intézmények átvették és elraktározták, arról azonban megfelelő ingó műemlék-lajstrom és óvóhely hiányában már szó sem lehetett, hogy maguk a múzeumok szólítsanak fel gyűjtőket anyaguk védelem alá helyezésére. Így maradt aztán [a] Herzog-féle képtár a bombázásig az Andrassy úti házban, hogy csak a legjelentősebbet említsem. Megint csak azt kell mondanom, hogy a felszólításnak – az akkori viszonyok között – nem törvényes szankciók alapján kellett volna történnie, hanem a múzeumi szakértők és magángyűjtők között oly kívánatos összhang természetes folyamánként kellett volna kialakulnia.

A múzeum vezetőit azonban – erre Csányi utólagos jelentése a legmegdöbbentőbb dokumentum – valami hihetetlenül derűs és magabiztos optimizmus vezette. Mindnyájan azt remélték, hogy a háború elkerüli hazánkat, egészen addig, míg 1944 márciusában a német megszállás és a Sztójay-kormány hivatalba lépése ezeket a hű reményeket egy csapásra meg nem cáfolta.

A politikai radikalizálódás ideje alatt bosszulta meg magát keservesen az a hanyagság, mellyel az ingó műemlék-kataszter felvételét, s a múzeumok megfelelő légoltalmi berendezésének kiépítését elmulasztották. Már a Sztójay-kormány első napjaiban világos volt, hogy a faji megkülönböztető törvények hatálya alá esőket hitleri módon fogják „felszámolni”. Áprilisban zár alá vették a zsidó személyek vagyonát s kezdetét vette a legsötétebb rablás korszaka.

Élen járt a német hadsereg, mely vezérének szégyenletes jelszavát vallotta: „Wir sind Barbaren, wir wollen Barbaren sein, das ist ein Ehrentitel!” [36] A magyarországi városok zsidó villái, nagybűb lakásai azonnali letartóztatások és internálások révén váltak szabaddá, a bennük található műkincsek pedig a német hadsereg zsákmányává. Magyar hatóságoknak többet nem engedélyezték a belépést, nem szólv a tulajdonos jogos képviselőjéről. Szemérmelenségük nem ismert határt, s a lepedők, bundák és ékszernek mellé visszavonuláskor képeket, szőnyegeket, bútorokat csomagoltak. A hitleri szellem tökéletességei, az arcvonalról távol, „küzdő” SS[37] ezredesek és tisztiek fosztották ki a budai Vár szinte valamennyi gyűjteményét. Amikor ezek egyikét, Höttl SS ezredesét[38] az amerikai hatóságok a kapituláció után kihallgatták, a Budapesten oly nagy és hatalmas ezredes szerény szavakban azt állította, hogy a Schulhoff lakásból[39] mindössze irodai berendezéseket vitt el Sopronba telepített parancsnoksága részére. Már nem emlékezett arra, hogy irodaberendezésnek tekintette a Ricci képet és a keleti szőnyegeket. Ennek a hordának a kapzsísága oly nagy volt, hogy a sokfelé található zsákmányt cserélni volt kénytelen. Így maradtak a budai Hatvány palotához

tartozó bútorok Peresznyén (Sopron vármegye), ahol nyilván megfelelőbb anyag akadt a helybeli Berchtold-kastélyban. Az egykorú szemtanúk, a koncentrációs táborokból visszakérültek leírásaiban ezernyi válfaját találhatjuk meg a német katonai trükköknek. Felesleges lenne felsorolnunk őket, előszámlálni, hogyan emlegettek egyéni, sőt területi felelősséget, európai hivatást vagy más göbbelsi[40] politikai jelszavakat, mert bármit is mondtak: rablás volt a céljuk, s a nyers erőszak az eszközük.

A német hadsereget tudatos barbárságában is hűen követte a Hain Péter[41] vezetése alatt álló, nyilas politikai rendőrség mely ugyancsak kivette a részét a zsidó vagyon zárolása körüli lopásokból, s ugyanolyan nehezen volt hajlandó még a múzeumoknak is átadni az anyagot, mint német elvarátai.

A rablásnak ez a magasiskolája még a jobboldali gondolkodású németbarát elemeknek is sok volt, felháborodással szemléltek „ahogyan a megszállók a magyar közgyűjteményekkel szemben viselkedtek”. A kormány végre is lépésekre határozta el magát, s az 1944. május 25-én megjelent 2830/1944. ME [miniszterelnöki] sz[ámú] rendelet, [42] mely a zsidó vagyon tárgyainak zárolására külön kormánybiztosságot szervezett, s élére a Szépművészeti Múzeum akkori főigazgatóját, Csánky Dénest állította. A feladat a műkincsek zárolása volt, de keresztül vitele elé számtalan megoldatlan probléma gördített elháríthatatlan akadály. Az első akadály kétségkívül – ez nem unalmas ismétlés akar lenni – az ingó műemléki lajstrom hiánya volt. Maga Csánky is megjegyzi, hogy az „ingó-műemlékek leltára messze volt a teljességtől és csak részben szolgálhatott munkálapjául” s nem egyszer meglepetéssel tapasztalta, milyen nagy értékű, teljesen ismeretlen műkincsek kerültek elő. Nem a kormánybiztosság kereste a műemléki anyagot, hanem – amint ez fennmaradt irattárából is kiderül – a felek és [a] különböző hatóságok rendszertelen bejelentési irányították munkájában.

A második akadályt a német hadsereg fentebb leírt rablójárata jelentette, s ezt az akadályt Csánky azzal sem tudta elhárítani, hogy a „birodalmi megbízott” Wesenmeyerrel [Wesenmeyer][43] – ennek művész-foglalkozású apjára hivatkozva – baráti kapcsolatok fenntartására törekedett. Mint maga leírja, [a] hosszú udvarlásnak eredménye egy olyan tartalmú levél volt, mely a végső döntést az illetékes parancsnokra bízta. Az Csánkynak sem volt nehéz megállapítani, hogy az illetékes parancsnok célja: a már jól ismert rablás.

Mesterségesen fenntartott és összeomló politikai rendszer nem tud egészséges intézkedést hozni, ez volt a harmadik gyakorlati akadály. A zsidó vagyon elsősorban német, aztán nyilas zsákmány volt, ennél fogva annyi volt az egymásnak ellentmondó zavaros intézkedés, hogy közöttük nagy értékek is eltűntek. A pénzügyigazgatóságok[44] maguk sem voltak tisztában az eljárási szabályokkal, s így Csánky sem ment velük sokra.

Legvégül, de nem utolsósorban, akadályt jelentett a kormánybiztosság számára az, hogy a múzeumi szakértők – felismerve a politikai helyzet következményeit – szinte egyöntetűen távol tartották magukat a kormánybiztosságtól, s a katonai szolgálat, betegség vagy más címen utasították vissza megbízatásukat. Így aztán múzeumi tisztviselők helyett „menekült” rajztanárokkal és kétes értékű szakértőkkel dolgozott Csánky kormánybiztossága.

Mialatt a Szépművészeti Múzeum irodái ilyen módon nyilas politikai manőverek színeljévé váltak, semmiféle gondoskodás nem történt azokról a magángyűjteményekről, amelyeknek birtokosai nem estek az idézett törvények hatása alá. A múzeumok vezetői, ismervé a légtalmi berendezések értékét, nem vállalkozhattak magánosok anyagának elhelyezésére, nem vállalták az ezzel járó óriási kockázatot, hiszen saját anyaguk megmentése is szüntelen gondot okozott. A nyilas kormányzat általános kiürítési rendelkezései magukra a múzeumokra is vonatkoztak s mivel a múzeumok vezetői ennek minden erővel ellenszegültek, saját anyaguk gondja is elég nagy volt. Ilyen körülmények között a múzeumi szervek nagyfokú apátiával kezelték a magángyűjtemények kérdését. A nyilas uralom második hónapjában[45] a szüntelen bombázás, a jobboldali politikai nyomozás és a terrorisztikus rendelkezések káosza már olyan zűrzavart teremtett, hogy az Eszterházy-kincstár felbecsülhetetlen értékei a Múzeum Budapest körülzárásának pillanatában adta ki. Ma, néhány év távlatából nézve az eseményeket, még inkább megnövekszik a felelősség műtárgyaink pusztulásáért az akkori kormányzat vezetőin.

A vidéken lévő gyűjtemények sorsukra hagyatva várták a hadműveleteket. Tulajdonosaik egy része jobboldali érzelmei miatt távozott az országból, s a hitleri hadsereg segítségét vette igénybe értékei biztonságba helyezéséhez. Ez a csoport saját vesztébe futott. Ismerünk eseteket, amikor a németek hosszan hitegettek a tulajdonosokat, s a Vörös Hadsereg első támadására megfutamodva az ígért „segítséget” csak részben adták meg, olyan formában, hogy az anyag értékesebbnek látszó részét elvitték. Néha magát a birtokost családjával együtt elvitték, de értékeit visszahagyták, s a becsomagolt ládák szabad prédájává lettek a kincskeresőknek. Nem volt ritka az az eset sem, hogy a németek a tulajdonostól átvették az értékes anyagot, s azzal kerekelt oldották magát a tulajdonost útközben letéve. „Unsere Ehre ist – Treue”[46] – hirdette Göbbels.

Akik a németekben bíztak – csalódtak, de nem jártak jobban azok sem, akik félreismerték a való politikai helyzetet – „hű cselédekkel” ásatnak el vagy falaztattak el értékes darabokat. Az elásott „kincs” értéke napokon belül legendássá vált, s amikor a tulajdonos elhagyta otthonát, a „megbízható szolgák” azonnal hozzáláttak az elásott vagy elfalazott ládák kibontásához. Nem lehet rajta csodálkozni, hogy a Horthy-rendszerben oly kevésbé iskolázott béresek, akik még nem érezhették, hogy az itt maradt műkincsek a demokrácia tulajdonát képezik, első dühükben összetörték a márványszobrokat, melyet a vált aranykincs helyett találtak, hiszen az akkori népoktatásunk nőjoga mellett fogalmuk sem lehetett értékéről.

Külön csoportot alkottak azok a tulajdonosok, akik semmiféle biztosító intézkedéseket nem tettek, hanem [a] sorsára [sorsukra] bízták gyűjteményeiket, s nem egy jól járt közülük. Ezekből került ki az a kevés számú kastély, melyben a németek távozása után magas rangú szovjet tábornokokat szállásoltak be, s jelenlétük védte meg a tömegek rombolása elől a kastély berendezését.

Husz éven át tartó szerencsétlen politikai fejlődés, [a] szakértelem hiánya így bosszulták meg magukat néhány hét leforgása alatt, s pusztítottak el hatalmas, nemzeti művelődésünk számára pótolhatatlan értékeket. S a fentebb leírt események – ezt is még egyszer alá kell húzni – már az egyre előbbre haladó arcvonal közelségében zajlottak le, ahol a német hadsereg göbbelsi „erkölcsi ereje” elvesztette papírszaga varázsát. A visszavonuló német csapatok szűgyen és gatlás nélkül raboltak, fosztogattak és pusztítottak. Elhurcoltak élő állatot, értéktelen berendezési tárgyakat, műkincseket és ablakkereteket. Elvitték magukkal a tatali vár[47] fegyvergyűjteményét, a kivadári kastély[48] egész berendezését, az eszterházi[49] bútorokat, egyszóval mindent, ami mozgatható volt. Annnyira vértüké vált a rablás, hogy a budai várban még akkor is raboltak, amikor már semmi reményük nem lehetett a megmenekülésre. „Unsere Ehre heisst – Treue” – hirdette Göbbels.

Hű követőjük volt a nyilas hadsereg. Ennek tisztikara azonban valahogy mégis érezte, hogy a saját országának kifosztása még a németeknél is aljasabb cselekedet, tehát „mentett”. Német elvarátaiak mintájára mindent, amit elért. Radványból[50] képeket, szönyegeket, a Várból bútorokat, másutt ismét képeket [a] vakramájukból kivágva.

Míg a fentebb leírt pusztulás végig sepepte az országot, Csánky is elindult, hogy az összegyűjtött anyagot „biztonsága helyezze”. A kiválogatás munkáját természetesen már nem sikerült megszerveznie. Értékek és értéketlen, kiselejtezett anyag hihetetlen zűrzavarban maradtak együtt a Szépművészeti Múzeumban, a pesti nyilas elemek prédájaként. Ennek ellenére a Múzeum legnagyobb értékeivel együtt a pesti magángyűjtemények legértékesebb anyaga is útnak indult a „német szövetséges oltalma alatt” a legteljesebb bizonytalanságba. A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsát a Szépművészeti Múzeum főigazgatója a tanácsstagok „távololte” miatt nem is értesítette. Csánky utólagos jelentése arra hivatkozik, hogy indulásakor Budapest utcai harcokkal való örült védelmét a német katonai parancsnokságok már előkészítették, míg Pannonhalmára a Nemzetközi Vöröskereszt védelme alatt[51] Iszbázásoktól mentesnek ígérkezett. Hogy hirtelen elhatározása mégsem ezen a megfontoláson, hanem elsősorban jobboldali politikai elképzelésein nyugodott, ez nem kétséges. A felelősséget e téren annál is inkább viselni tartozik, mert a többi múzeumi főigazgató [az] anyaga mellett maradt, s azt meg is védte, amennyire emberileg megvédehető volt, de mindezeknél jobban fokozza Csánky felelősségét az a tény, hogy neki, mint a Szépművészeti Múzeum főigazgatójának hosszú évek gyakorlatából kellett ismernie azokat a veszélyeket, melyek csomagosan képanyagot télvíz idején nyílt [nyitott] teherautókon szállítva fenyegetnek. Ezen a ponton válik kétségtelenné, hogy a nyilas párttag és a nyilas kultuszminisztérium művészeti osztályának vezetője erősebb volt benne, mint a műtárgyat hivatott őrzője s a gyűjtemények kálváriája is elsősorban politikai elveinek volt következménye. Így kerülték a múzeum legértékesebb képei s a zsidó vagyon zárolása körül működő kormánybiztosság anyaga nyílt [nyitott] teherautón előbb Pannonhalmára, majd néhány hét múlva – ugyancsak hóviharban – Szentgotthárdra. A második szállítás alkalmával a Győr mellett felborult egyik tehergépkocsi rakományra hibás csomagolás, jobban mondva [a] csomagolás hiánya miatt részint elpusztult, részint igen súlyosan megrongálódott. Szentgotthárdon végre is hozzákezdtek a csomagoláshoz. Ekkor azonban a műkincsek már hetek óta úton voltak és komoly sérülések nyomait viselték. Emlékiratában Csánky a munka nagyságáról és nehézségeiről panaszkodik, de közben volt ideje elmenni Keszthelyre és onnan három láda levéltári- és könyvanyagot átvinni. Így aztán a csomagolás itt sem készült el teljesen. Lehet, hogy a nyilasok az anyagot Csánky akarata ellenére is kivitték volna (bár több múzeum esete nem erre mutat), de az, hogy az amerikai hatóságok által összegyűjtött németországi lopott és rabolt műkincs-anyagban éppen a magyar volt a legrosszabb állapotban, ez egyedül és kizárólag Csánky Dénes bűne volt.

A kora tavasz beköszöntésével a Szovjetunió megindította Magyarország felszabadításáért a nagy offenzívát, mely végső következményeiben a németek teljes összeroppanásához és így a négy év óta folyó esztelen háború befejezéséhez vezetett. A nyilas vezetők élete függött azon, - legalábbis így hitték – hogy Németország belsejébe kerülhessenek. A szétvert közlekedési vonalakon, a felbomlott hadsereg agyonhajszolt kötelékei között csak a hadseregnél is korruptabb politikai vezetők segítségével lehetett előbbre jutni. Kezdetét vette az ajándékozás [a] nyilasok mentése érdekében – [a] magyar magángyűjtők számlájára. Rajniss „miniszter úr”[52] Szentgotthárdon a Káldi-féle gyűjteményből 20 tétel régi magyar ékszer vett át, s azokat a „nemzetvezetőnek” továbbította. További, porcelánokat tartalmazó ládákat jelölték meg, ezekkel Jury osztrák gauleiternek[53] óhajtott kedveskedni. A német hadsereg utolsó pillanatban sem tagadta meg önmagát. A politikai vezetők részére ajándékként tartogatott híres Josephine császárné-féle „ananászkészletet”[54] Hellebronth tábornoktól[55] vette el a határ átlépése után. Mialatt Rajniss és Csánky váltva gondoskodtak a budapesti magángyűjtemények anyagának „mentéséről”, az ország keleti fele már új életet kezdett a szovjet hadsereg nagyszabású hadműveleti nyomán. A hadműveleteket vezető tábornokok és a véghezvivő csapatok szeme előtt egyaránt a hadicél – az országnak a nyilasoktól való megkiszabadítása és a német hadsereg teljes megsemmisítése – lebegett. Ennek érdekében és csak ennek érdekében cselekedtek. Azt íhethetnek, hogy amint számtalan kastélyban rejtőző műtárgyunk pusztult el, de éppen azt kell megállapítanom, hogy maguknak a hadműveleteknek (bombázás, tüzéségi tűz, stb.) nagyon kevés komoly áldozata volt. Jőformán csak a nagyeceni kastély lett bombázás áldozata, de a legnagyobb rombolást itt sem a bombák, hanem a nyilas csőcselék fosztogatása okozta. Nagyecen kívül csak a somogyi kastélyoknak, a Balatonszentgyörgy – Kaposvár – Barcs vonalon elhelyezkedő része (Kéthelyi, Hunyadi, Boronkai és kálmáni Széchenyi kastélyok), a Vértes – Bakony északi oldalán fekvő épületek (Bakonyszőlősi és rédei Eszterházy) és a Székesfehérvártól délre eső seregélyesi pusztultak el a hadicselekmények következtében. Ha ezeket a károkat a hadműveletek nagyságával összevetjük, valóban elenyészőnek kell tartanunk.

Sokkal nagyobb pusztulást okozott az, hogy a két világháború között politikai és kulturális nevelésügyünk teljesen elmaradt volt és azok, akik a kastély közelében voltak, nem tudták, milyen értékek közelébe jutott[ak]. Mint fentebb mondtam, a szovjet hadseregnek egyedül a hadműveleti cél volt fontos és így a kastélyokat is ennek szempontjából hasznosította. Fegyelmezett harcászati eljárások folytán az első támadó hullámok a kastélyokat nem használták fel beszállásolás céljaira, mert ez kisebb bombázásnál is nagy veszteségekre vezethetett volna. Így a kastélyok felhasználására csak a második vonalban került sor, legtöbbször hadikórház, raktár, egyes esetekben parancsnoksági központ formájában. A parancsnokság esetét már ismerjük s jellemzésül csak azt említhetem meg, hogy Malinovszki [Malinovszkij][56] a Szovjetunió marsala [!] felsőpötényi Almássy kastélyt használta főhadiszállásként, s annak berendezése teljesen meg is maradt, sőt bizonyos

ellátási és gondnoki teendőket maga a tulajdonos végzett. Természetesen ilyen főhadiszállás kevés volt, s a kastélyok legnagyobb részét [az] ellátó intézmények hatáskörébe kerültek. Akár hadikórház, akár más intézmény foglalta le a kastélyt, a helységekre [!] volt szüksége és nem a berendezésre, az esetek túlnyomó százalékában a berendezés gyors kiürítését követelte, hogy munkáját a Szovjetunió azóta nálunk is közismertté vált munkatempójában megkezdhesse. Ez volt az a pillanat, amikor a Horthy-időszak politikai hibái és nevelési hiányai súlyosan megbosszulták magukat. A község népe a kastély berendezésének egy részét már az átvételemnél elpusztította. A túlságosan nagy bútorok szállítási közben összetörték, a kényes porcelán, üveg, stb. tönkrement, az értékesebb törmelékét sem gyűjtötték össze, a hatalmas méretű festmények semmit sem jelentettek számukra. Ezen felül a több ezer kötetes könyvtárak elhelyezésére már csak a hadműveletekkel együtt járó férőhely hiány miatt sem lehetett gondolni – pontosan ugyanúgy, mint a nagy francia forradalom idején – a feudalizmus egyik mentsvárának tekintették. Hogy csak egy-egy példát említsék a rendelkezésre álló sok közül: az iszakszentgyörgyi kastély egyik jezsuita szekrényét parasztszekérre dobták, közben a születte fa szettört, részét nem tartották együtt, hanem külön-külön használták fel nyersanyagként. Sopron megye egyik falujában magam láttam csirkéket inni törött Alt-Wien[57] táliból. Héredén egy ósképet a galambdúc megjívítására használtak. Nagyoroszbán egy állítólag a velencei Contarini palotából[58] származó festmény hátlapját bemeszelték és erre vetítettek az iparoskörben filmeket. A nagylángi kastély értékes zenetörténeti könyvtára helyhiány miatt 1945 őszén alakatlan tömeggé ázott.

Természetesen nem hiányoztak olyan jelenségek sem, hogy a felszabadult parasztság határozott és tervszerű akció keretében osztotta szét a kastélyok anyagát, főleg a politikailag öntudatos Békés-megyében.

3.) A mentési munka megszervezése

Amikor a romba dőlő főváros utcáin újra megindult az élet és a múzeum itthon kitaró alkalmazottai első alkalommal összegyűltek, a vidékről beszivárgott hírek alapján tisztában voltak azzal az irtozatos pusztítással, amely az országban végbement, s amint az ostrom éhezését az első sovány bablevessel csillapították, intézkedést sürgettek a további pusztulás megakadályozására. Az első kísérletet a VKM [Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium] hajtotta végre. A nyár első hónapjaiban egy rozoga személykocsin Kaposy János egyetemi magántanár[59] vezetésével bizottságot küldött az ország nyugati megyéibe, hogy a helyzetről tájékozódjék [és] a biztonsági munkálatokra megfelelő javaslatokat tegyen. A bizottság végső jelentése valóságos kortörténeti dokumentum és tapasztalati leverő hatásúak voltak. Ennek ellenére még újjuk közben jelentést küldtek és ebben egyedüli segítségként azt kérték, hogy küldjön utánuk a minisztérium egy tehergépkocsit. Úgy látták, hogy csak ezzel lehetséges a további pusztulást megakadályozni, a szentgotthárdi anyagot visszavinni, a németek által a kastély udvarára kidobott Batthyányi-levéltárát, melyet szabadon ért a nap, a szél és az eső, biztonságos helyre szállítani, a Héderváry könyvtárát elvitetni; ugyanakkor törvényes rendelkezést sürgettek a nemzeti szempontból jelentős és veszélyeztetett magángyűjtemények védelmére.

A gépkocsi fogas kérdésnek bizonyult, mert egy országban, amely csak néhány hónapja került ki egy minden képzeletet fölülmúló háború irtalmatlan pusztulásából, ahol az élen járó politikusok a legsürgősebb kérdésnek a vasút helyreállítását és az ipari városok lakosságának az éhezéstől való megmentését tartották, a műkincsek kérdésének szükségszerűen háttérbe kellett szorulnia. Csak hosszú hetek után sikerült a minisztériumnak teherautót szereznie, s ezzel a Batthyányi könyvtárát s a levéltár egy részét és Szentgotthárdon Csáky szalmajaként kallódó anyagot megmentenie. A közlekedési nehézségek oly nagyok voltak, hogy még a főváros közvetlen közelében fekvő gyömrői kastélyt sem lehetett gyorsan beszállítani.

Jobban haladt a munka a törvényes intézkedések terén. A kultuszminisztérium javaslatára 1945. július 4-én megjelent a 4450/1945. ME [miniszterelnöki] sz[ámú] rendelet, mely a VKM [Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium] hatáskörébe utalta a veszélyeztetett magángyűjtemények kérdését, ugyanezen rendelet végrehajtására a minisztérium szeptember 1-jén [a] 42139/1945. V. sz[ámú] rendeletével Országos Gyűjteményügyi Bizottságot szervezett, melynek feladatául tűzte ki, hogy

- 1.) végezze el a szükséges adatgyűjtést a magánkézben lévő országos jelentőségű könyv-, oklevélnyomtatvány, valamint [a] műtárgyak tekintetében, ideértve a jelenlegi állapotról való tájékozódást is
- 2.) szer[v]ezze meg és irányítsa a 4450/1945. ME [miniszterelnöki] sz[ámú] rendelet értelmében az ország egész területén a biztonsági munkálatokat.
- 3.) tegyen javaslatot olyan vidéki, körzeti bizottságok alakítására, melyek egy-egy országrész mentési munkálatait végzi az Országos Bizottság legfőbb irányítása mellett.

A hármas feladat megoldásához a Bizottság dr. Mihalik Sándor[60] műz[eu]m i[gazgató] elnökle mellett a legnagyobb optimizmussal kezdett hozzá, s szeptember 11-én tartotta első ülését. A vidéki körzeti bizottságok megszervezése nem jelentett különösebb nehézséget, bár már az első időben meglepő szakember-hiány merült fel.

Nehezebb kérdés volt az adatgyűjtés. „A szükséges adatgyűjtés – jelentette a Bizottság – két kérdés megoldását kívánta: tisztázni kellett a felszabadulás előtti és a hadműveletek utáni állapotokat. Az első feladat nehézségét az okozta, hogy a régebbi szakirodalom adatai általában nem a két háború közötti időből származtak, hanem szinte kivétel nélkül az azt megelőző millenárius időknek voltak [a] termékei (Gerece-féle monográfia[61], vármegyei monográfiák, Zimmermann összeállítása a magyarországi levéltárakról[62] és György Aladár összeállítása a magánkönyvtárakról[63], stb.), másrészt pedig nem tartalmazták a szükséges részleteket, ilyen módon állt elő az a helyzet, hogy megállapítható volt ugyan az, hogy az első világháborút megelőzően hol voltak magángyűjtemények, milyen kastélyokban volt művészi értékekkel rendelkező berendezés és felszerelés, azt azonban már nem lehetett megállapítani, hogy a könyvtár, levéltár mit tartalmazott. Ennek a helyzetnek ugyan elsősorban maga a nagybirtokos osztály volt az oka, mivel a kutatók fogadása elől a legtöbb esetben merően elzárkózott, különösen pedig akkor, mikor a múzeumi szakemberről volt szó. Ezeknek a tényeknek [az] ismeretében a Bizottság úgy szervezte meg [a] munkáját, hogy kicédulázta a régebbi irodalom megfelelő szakait és ebből az egész országra vonatkozólag térképekkel ellátott kartotékokat készített, ugyanakkor pedig felkérte a Nemzeti Múzeum megfelelő tagintézményeinek főigazgatóit, hogy a magyarországi magángyűjteményekről a rendelkezésükre álló nyilvántartási anyagot adják át a Bizottságnak. A műemlékek jegyzéke így már az első ülésen (szeptember 11-én) átadásra került, s ehhez nyújtottak kiegészítéseket az O[rszágo]s M[agyar] Szépművészeti Múzeum, majd pedig az Orsz[ágo]s Széchenyi [!] Könyvtár, ill[etve] az Országos Levéltár és a Közgyűjtemények Országos Felügyelősége adatai. A Bizottság így összeállított kartotékja – az adott körülmények között – az országban akkor a legtokéletesebb összeállítását tartalmazta a felszabadulás előtti állapotokról.”

E sorokból nem hiányzik az optimizmus megnyilvánulása, „az adott körülmények között az országban akkor a legtokéletesebb összeállítása” úgy aránylik a rendszeresen vezetett műemlék-nyilvántartáshoz, mint az akkori állományközlők a roncsokból összeállított, folytonos defektekkel küszködő teherkocsijaink a maiakhoz.

A legnehezebb probléma azonban mégis a munka megszervezése volt, mert ehhez megint csak szállítóeszközökre volt szükség, s a Bizottság rövid fennállása alatt a soha el nem ért teherautó maradt a központi probléma. A gépkocsivelérel irányuló tárgyalások eredménytelenül végződtek. Bérkocsi igénybevételi módja akkoriban az volt, hogy a Bizottság a Kereskedelmi és Közlekedésügyi Minisztériumból kért tehergépkocsit, s az igénybevételi díját előre kifizette. A Kereskedelmi és Közlekedésügyi Minisztérium azonban egyrészt három napnál hosszabb időre nem volt hajlandó gépkocsit adni, másrészt a Bizottság kérésének teljesítését sürgősebb és fontosabb (közlekedési) utakra és [a] benzinhányra való tekintettel megtagadta, így mindössze egyszer tudott a Bizottság tehergépkocsit jutni és ezzel a berkeszi Vay-levéltár anyagát szállította fel az Országos Levéltárba.

A VKM [Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium] házi használatban lévő tehergépkocsija az anyagmentés céljaira kicsinek bizonyult ugyan (egy átalakított 1,5 t[onna]s kocsi volt), de még így is hálásan fogadta a Bizottság, ha nem csak három alkalommal kapja meg.

Alig másfél hónap leforgása alatt a Bizottság úgy látta, hogy feladatának nem tud megfelelni s így október 16-án elhatározta lemondását, amelyet azonban a VKM [Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium] akkori kiküldötte, Dr. Sebestyén[64] min[iszter]i [o]rszági tan[ácsos] azzal utasított vissza, hogy a munkát gépkocsi nélkül is folytatni kell, ha másként nem, körzeti bizottságok révén. A gyűjteményi Bizottság utolsó hónapjait ez a munka, a körzeti bizottságokkal való vesződség foglalta le és néhány kisebb javaslat.

Javaslatot tett a Bizottság elsősorban a 4450/1945. ME [miniszterelnöki] sz[ámú] rendelet módosítására, mert úgy látta, hogy bizonyos esetekben a tulajdonos által nyújtott védelem elégtelen, s szükségesnek tartotta az anyagok múzeumokba való beszállítását. E javaslatot a november elején tartott minisztertanács[65] azzal utasította el, hogy a magántulajdon jogát illető gyakorlattal és [a] fennálló törvényes jogszabályokkal ellenkezik. Megkísérelte továbbá a Bizottság, hogy az Elhagyott Javak Kormánybizosságától az értékesebb anyagot átvegye. Ez volt az első találkozás a múzeumi szervek és a kormánybizottság között és nem érdektelen meghallgatni a Bizottság jelentését.

Október 5-én a Bizottság átiratot intézett a kormánybizottsághoz és hivatkozással a 4450/1945 ME [miniszterelnöki] sz[ámú] rendeletre kérte a kormánybizottságnál tárolt műkincsek, stb. átadását. Erre az átiratra csak a Bizottság elnökének november hónap folyamán ismételt megített intervenciója[66] útján, november 30-án érkezett meg a válasz, amelyben a kormánybiztos értesítette a Bizottságot, hogy „érdemben csak akkor lesz mód az egész vonalon állást foglalni és tájékoztatni, ha az előzetes tárgyalásokat kormánybizottságom illetékes szervei lefolytatták és az anyagot feldolgozták”. Ugyanakkor közölte a kormánybizottság azt is, hogy festmények és szőnyegek ügyében a kormánybizottság megbízottja és Dr. Sebestyén Géza min[iszter]i [o]rszági tan[ácsos] között megegyezés jött létre a muzeális értékű darabok tárgyában. Ami a tájékoztatót illeti, a kormánybizottság illetékes főosztályvezetője közölte Dr. F. E. [Fügedi Erik] bizottsági főtitkárral, hogy az megtörtént, s a vidéki megbízottak jelentését, sőt azoknak feldolgozását is megmutatta, két héttel később azonban kijelentette, hogy munkaerő hiányában nem tudja azokat legépeltetni. Ugyanakkor a bizottság főtitkára arról szerzett tudomást, hogy a kormánybizottság a magyaróvári főhercegi kastély feltehetőleg muzeális értékű berendezését a budapesti „Fórum” klubnak[67] utalta ki a bútorokat, a Bizottság szakértői véleményének meghallgatása nélkül. Február 6-án pedig a kormánybizottság értesítette a Bizottságot, hogy a szentendrei gr. Karátsonyi-kastély könyvtárát is a Fórum-klubnak utalta ki. Ezen utóbbi ügyben azonban a Bizottságot megkereste, hogy a muzeális értékű könyveket válogassa ki.

A festmények a szőnyegek átadásánál még ennyi eredményt sem sikerült a Bizottságnak elérnie, mert amikor a Bizottság szakértői a képraktárt átnézték, a legértékesebb két képről a kormánybizottság jelenlévő osztályvezetője kijelentette, hogy azoknak tulajdonosaik jelentkeztek, így nem adhatják át őket a Bizottságnak, a szőnyegekre vonatkozólag pedig azt a kijelentést tette, hogy azok átnézését az államtitkár úr megtiltotta, azzal az indoklással, hogy a tulajdonosok jelentkeztek.”

Idestova egy éve megtörtént az ország felszabadítása, a MATEOSZ[68] már rendszeres fuvarvállaló irodákat tartott fenn, s a kézzel fogható eredmény nem volt több, mint a felszabadulás utáni első fél évben: a Batthyányi-levéltár és könyvtár, a Héderváry-könyvtár s a berkeszi Vay-levéltár megmentése. A Bizottság tagjai ilyen körülmények közt nem tehettek egyebet, mint felajánlották lemondásukat, amelyet 1946. február 26-án Miniszter Úr hivatali elődje[69] elfogadott.

4.) A miniszteri bizottság felállítása

A minisztérium a Gyűjteményügyi Bizottság csődje után sem adta fel a nemzeti szempontból oly jelentős magángyűjtemények megmentésének gondolatát, s így 1946. július 11-én [a] 73828/1946. VKM sz[ámú] rendelettel felállította a Veszélyeztetett Magángyűjtemények Miniszteri Bizottságát] és vezetőjéül Dr. Domanovszky Györgyöt nevezte ki. A Gyűjteményügyi Bizottság szomorú tapasztalatai alapján ekkorra már világossá vált, hogy a munkamódszert alapjaiban meg kell változtatni, s a vidéki munkát is központilag kell elvégezni. Először is adatfelvételt kell készíteni személyes bejárás alapján, mert a rendelkezésre álló adatok túlságosan hiányosak. Ezeknek a felderítő utaknak alapján állapítható meg, hogy hol milyen intézkedés szükséges, ezekkel párhuzamosan indítandó el a mentés munkája. Világossá vált akkorra az is, hogy a munka javarésze már csak rendőri eljárásból, hosszas nyomozással lesz lebonyolítható, ami szükségessé tette egy rendőrnymozgó állandó beosztását, [és] Keleti István[20] rendőrnymozgó főhadnagy személyében meg is történt ez a végleges és állandó beosztás. A legnehezebb kérdést most is a gépkocsi jelentette, s kerek egy év után sikerült csak a Múzeumtanulmányok központjának képező jeep-et[21] megszerezni.

Az első időben, míg az infláció a munkát meg nem akadályozta, sikerült biztonságba helyezni a nádasladányi kép-, könyv- és levéltár[at], majd a Habsburg-család magyaróvári ágának levéltárát.

Az infláció végén a vidéki szállítások munkáját a pénzromlás teljesen megműsítette, annál mozgékonyabbá vált a miniszteri bizottság a stabilizáció[22] után. A felderítő utak egymás után hozták felszínre a nógrádi, fejeármegyei és somogyi adatokat, adtak lehetőséget a nagylángi Zichy-levéltár, majd a hörcsögi ugyancsak Zichy-féle könyv- és levéltár és a nagyszabású, és gazdag anyagú dégi Fesztetich-könyvtár beszállítására.

1946. december 17-én a lemondott Domanovszky Györgyötől a miniszteri bizottságot átvettem, s ettől az időponttól kezdve a miniszteri bizottság személyi összeállítására lényegében már nem változtattam meg.

Első feladatomban a munka módszerének kidolgozása volt. Világossá vált ui. [ugyanis], hogy a rendőri nyomozás szoros összefüggésben van a miniszteri bizottság útjaival, s így töle elválaszthatatlan. Az is bizonyos volt, hogy a rendőri nyomozáshoz szükséges anyagi alapot és adminisztratív segítséget a miniszteri bizottságnak kell nyújtania és megszereznie. Ebből a célból mindenek előtt helysége [!] volt szükséges. A minisztérium a rendelkezésre álló helységeknél [!] amúgy is szűkében volt, s ezért az akkor még erősen romos Országos Levéltár harmadik emeletén kértem és kaptam három szobát, melynek helyreállításával, telefon felszerelésével és bútorzat beszerzésével az iroda kérdése megoldottnak látszott. Még kevésbé tudott a minisztérium raktárhelyiséget adni, hiszen a múzeumok legnagyobb része még romos volt. Ilyen körülmények között a nagyrészt üresen álló Honvéd Múzeum[23] akkori parancsnokához, Dr. Erdélyi Gyula[24] ezredeshez fordultam, aki épületében készséggel bocsájtott rendelkezésemre egy nagyobb és három kisebb helyiséget, a miniszteri bizottság azért arra kötelezte magát, hogy a hadtörténelmi vonatkozású anyagot a Hadi Múzeumnak fogja átadni.

Mindennél fontosabb volt a rendőri eljárás szabályainak kidolgozása: Keleti főhadnagyot – az általános rendőri szabályoknak megfelelően – egy helyben állomásozó rendőr és egy hivatalos tanú kísérte a házkutatásai során, így magától kínálkozott „átvételi elismervénykönyv” készíttetésének [a] gondolata. Előre megszámozott, három-három példányban készült átvételi elismervényeket perforált blokkokba fűztem össze és indigó segítségével egyezően kitöltött három példányból egyet a miniszteri bizottság irattárára kaptam, míg egyet Keleti főhadnagy a főkapitányságnak évenként benyújtott jelentéséhez csatolta. Ezzel összhangban a leltározást lelőhelyek szerint úgy csoportosítottam, hogy minden egyes lelőhelynek külön római számmal ellátott leltárt fektettem fel, az egyes tételszámok mellé az átvételi elismervénykönyv lapszámát (pl. Aek: 376.) is feltüntettem. Ugyanekkor a leltári tételszámot a miniszteri bizottság irattárában maradó átvételi lapjára is ráveztettem. Ennek eredményeképpen minden egyes tárgy útja pontosan és nagyobb nehézség nélkül figyelemmel kísérhető. A minisztérium által engedélyezett Leica[25] segítségével minden egyes darabot lefényképeztettem. Hogy mindezt miért volt szükség, azt az alább az Elhagyott Javak kormánybizottságának győri kirendeltsége elleni vizsgálat alkalmával fogom megindokolni.

A még [az] elődöm által átvett alcsumi anyag felleltározása után megindulhatott a munka, mely megszakítás nélkül folyt a mai napig.

A fentebb ismertetett munkamódszer szerint először a szükséges adatok begyűjtését, a felderítést folytattam. Az elmúlt három év során szinte az egész országot személyesen jártam be és magam tájékoztotam, akitől csak lehetett, az ismertebb magángyűjtemények sorsa felől. Ennek alapján indítottam meg a nyomozást mindenütt, ahol csak szükségesnek mutatkozott, majd a nyomozás eredményeként jelentkező anyagot tehérgépkocsin a miniszteri bizottság raktárában helyeztük el és leltároztuk. A három mozzanat eleinte élesen elkülönült egymástól és csak 1947 végére folyt össze, amikor a felderítésből már csak egyes részek voltak hátra, ugyanez a már felfogott anyagok szállítása és a házkutatások is folyamatban voltak.

Jelentemem kell, hogy dolgozó népünk mindenütt a legnagyobb megértéssel viselkedett munkánk iránt és egy elszigetelt esetet kivéve sehol sem támasztott komoly nehézségeket. Így mindenütt, ahol előzőleg hatósági, vagy magánszemély részéről beavatkozás nem történt, simán összegyűjthettük a megmaradt anyagot. Sokkal nehezebb és sokkal eredménytelenebb volt munkánk az olyan területen, ahol az összegyűjtésre már valamiféle kísérlet történt. Akár hatóság (Elhagyott Javak [Kormánybizottsága]), akár a volt tulajdonos nyúlt hozzá a kérdéshez, összekuszálta a szálakat és ezzel teljesen megsemmisítette nemcsak saját erőfeszítéseink eredményét, hanem a mi munkánk kilátásait is.

Míg a vidéki munka szépen haladt előre, addig a pesti nyomozások sanyarú kimenetellel végződtek. A nagyváros hivatásos zugkereskedői, spekulánsait és orgazdáit szinte teljesen lehetetlen volt kézre keríteni. Egy-egy ügy kinyomozását sokszor hosszabb időre abba kellett hagyni, majd újra kezdeni, s nem egyszer csak a feljelentések vezettek helyes nyomra. Annál nagyobb eredményként kell elkönyvelni, hogy a Hopp Múzeum ostrom alatt eltűnt képeinek legnagyobb részét hosszú hónapok munkájával sikerült visszaszerezni és két év múlva még három darab nyomára jutottunk. Az elveszett képekből ilyen módon 48 drb. [darab] visszajutott [az] eredeti helyére.

Mindez természetesen komoly munkateljesítményt követelt minden beosztottól. 1946-47 hideg telén a kiszállások és nyomozások ugyanúgy szakadatlanul folytak, mint 1948 tikkasztóan forró nyarán, és a rakodás nehéz testi munkáját mindkét időszakban el kellett végezni. Sajnos nem vezettem pontos statisztikát a megtett utakról, de általánosságban el kell mondanom, hogy Keleti István és Molnár János velem együtt hozzávetőleg 25-30.000 kilométert tettek meg, jelentős részben tehérgépkocsin, ami elég fárasztó önmagában véve is. Hangsúlyoznom kell, hogy ez a munkát kocsizó nélkül, lelkesedéssel végezték akkor, amikor egyes múzeumokban még igen messze jártak a munkaverseny megvalósításától.

A miniszteri bizottság 1947-49 [évek közötti] munkaideje alatt összesen 42 sikeres nyomozást folytatott, melyek közül nem egy 5-6 falura kiterjedő területet foglalt magába, s több hét munkáját igényelte.

A felderítés, nyomozás és szállítás során jómagam 121, Keleti István 180, Molnár János 95, Dr. Rudnay Gyula[26] 45 napot töltöttünk kiszálláson.

Míg a rendes keretek között folyó nyomozások általában eredményesnek mutatkoztak, viszont alig jutottunk előre az elhagyott javak kérdésében. Valahányszor bizonyos jelentősebb anyag nyomára jutottunk, adminisztrációs okok ürügye alatt késett a kiutalás. Így pl. amikor a székesfehérvári megbízottnál lévő Munkácsy Mihály-kép átadását kértük, a kormánybizottság feltétlenül szükségesnek Balogh[27] István[27] akkori miniszterelnökségi államtitkár döntésének kikérését. Ez annál [is] meglepőbb volt, mert a magánosok részéről szóló, nem egyszer sokkal súlyosabb anyagi értéket jelentő kiutalásokat gyorsan és Balogh[27] államtitkár véleményének kikérése nélkül fogantatosítottak. Mire a kép átvételére került volna a sor, a fehérvári megbízott jelentette, hogy Sári államtitkár[28] átvette a köztársasági palota részére. Ilyen és hasonló esetek nem voltak alkalmasak a kormánybizottság hitelének javítására, de a győri eset egyenesen a lehető legkedvezőtlenebb színben tüntette fel ezt a hatóságot. Keleti főhadnagy nyomozása során megállapította, hogy a győri kirendeltség vezetője Hainrikffy Ferenc[29] és nyomozója Búdi Mihály[30] anyagukat szabálytalanul kezelték. Sem az átvételkor nem adtak elismervényt, sem szabályos raktárkönyvet nem vezettek. A szabálytalanul vezetett üzleti könyvekben olyan kaosz uralkodott, hogy abban tájékozódást nem nyerhetett senki, nem beszélve arról, hogy egyes tárgyak sorsát még megközelíthetően sem lehetett megállapítani. Próbaképpen felkértük a köztársasági elnöki irodát, hogy az átvett anyagról adjon tájékoztatást. Az eredmény megdöbbentő volt, mert míg Oroszvárról három 5 [tonnás], Nagyecenről egy 3 [tonnás] tehérgépkocsi anyagát adták át Hainrikffyék, addig egy 2 [tonnás] kocsi sem egészen megtöltő bútor-csoport került be az Eszterházy utcába. A további eljárás nem volt a miniszteri bizottság feladata, s így csak megemlítem, hogy a VKM [Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium] a feljelentést a kormánybizottságnál megtette. Eredménye ennek sem volt, mert bár mindkét alkalmazottat felmentették, szabadlábban maradtak. Hainrikffy azóta disszidált, s nyilván a „politikai üledőzt” szerezében tetszeleg.

Hasonlóan hosszadalmassá vált a keszthelyi kastély ügye. Amikor ezeket a kormány elhagyott javakká nyilvánította, a kormánybizottság a Nemzeti Múzeum szakértőit kérte fel a leltározásra és megígérte, hogy az anyagot a múzeumok közt fogja szétosztani. A könyvtárat a levéltárral együtt átadta ugyan, a műkincsek átadására azonban nem került sor, és egy részét csak hosszas huzavona után kapta meg 1949 decemberében a miniszteri bizottság.

Amikor az idén ősszel az elhagyott javak felszámolásra került, [31] sikerült a vidéki megbízottak raktárainak átnézése közben, Pápán, Győrben, Fehérvárott, Pécsen és Szegeden kisebb jelentőségű, Sopronban az Eszterházy-anyag nagyjelentőségű darabjai és a központtól a visegrádi Görgey-ház teljes történelmi emlékműanyagát átvenni.

A miniszteri bizottság hatásköre kezdetben csak a gazdátlan, veszélyeztetett gyűjteményekre és gyűjteményrészekre terjedt ki. Mint már a Gyűjteményügyi Bizottság tárgyalásánál említettem, voltak gyűjtemények, amelyek védelmet igényeltek, annak ellenére, hogy a tulajdonos helyben volt, másrészt voltak szétszórta tárgyak, melyeknek összegyűjtése a múzeumoknak is érdeke volt, feltéve, hogy az anyag egy részét megszerezhetik maguknak. Ennek a problémának [a] megoldását jelentette az 5580/1947. V. 2. VKM [Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium] rendelet, mely lehetőséget nyújtott arra, hogy jelentősebb gyűjtemények a tulajdonos részére azzal a kötelezettséggel gyűjtessenek össze, hogy a miniszteri bizottság kiadásait a tulajdonos múzeumokban, örökletként elhelyezett műtárgyakkal egyenlítsse ki. Mivel az ilyen rendeletek jogi nehézségei voltak, természetesen nyitva kellett hagyni a készpénzfizetés lehetőségét is. Így került összegyűjtésre többek között a horpácsi Széchenyi-, a fáspsztai Hoyos-Wenckheim- és a németladi Fesztetich Kristóf-féle gyűjtemény, melyekből az Iparművészeti Múzeum 11 bútor és 1 sumak[32] szőnyeget kapott össze[sen] 14.641 forint értékben.

A volt tulajdonosok hamarosan felismerték a rendelet előnyeit, s olyan „gyűjtemények” is bejelentésre kerültek, melyekben semmiféle komoly érték nem volt. A rendelet alkalmazását ennél fogva be kellett szüntetni.

Eredményesebb volt a másik módszer: a letéti elhelyezésre való átvétel. A volt gyűjteménytulajdonosok akár Budapesten, akár vidéken éltek, nem maradtak meg régi lakásuk teljes birtokában, s így gyűjteményüket nem egy helyen férőhely hiánya miatt fenyegette veszedele. Ezért több helyen felhívtuk a figyelmüket a veszélyre és sikerült anyaguk letéti elhelyezését elérni. A tatai könyvtár kiváló anyaga, a pápai galéria, a Batthyány hitbizomány fegyvertára és Herz Henrikné kelet-ázsiai gyűjteménye ily módon kerültek múzeumokba.

Mindez csak egyetlen célt szolgált: dolgozó népünk számára megmenteni és hozzáférhetővé tenni a magángyűjtemények anyagát.

5.) A munka eredményei

Áttekintve most már a munka eredményeit, azt kell jelentenem, hogy a levéltári és könyvtári anyag terén első rangú, a kerámiai és bútor anyagokban jó, képekben és ezüstben csak gyenge eredményt sikerült elérnünk.

Míg a levéltárak és könyvtárak vonalán nagyjelentőségű eredményeket ért el a miniszteri biztosság, kevesebb siker kísérte a kerámia és bútortanyag összegyűjtésének nehéz munkáját. Komoly érték kerámiai anyagból csak az alcúti szentpéteri Katalin cárnő és Pál cár idejében készült, majd Alt-Wiennel kiegészített porcelán-készlet egy része, néhány XVI. századi olasz fayance [fajansz] és az Eszterházy porcelán-gyűjtemény töredéke volt. Bútor szempontjából az iszkasztgyörgyi bútorok, a Várbeli Eszterházy-palota berendezésének maradványa, az eszterházi és hévízi signált [szignált] francia bútorok voltak jelentősek. A két anyagcsoportból az Iparművészeti Múzeum részére átadott tárgyak értékét a múzeum 185. 720 forintra becsülte nem számítva az örökletként elhelyezett 14. 000 forint értékű bútorokat. A vidéki gyűjtemények közül a soproni Városi Múzeumnak átadottak kereken 5.000 forintot képviselnek. Ez alkalommal természetesen nem vettem figyelembe a vidéki múzeumok berendezési és használati célokra átvett bútortanyagát. A bútorokéhoz hasonló vegyes eredmény kísérte a képek összegyűjtésének munkáját. Míg a Történeti Képcsarnok részére jelentős anyagot biztosítottunk, mintegy 30. 000 forint értékben, melyek közül a pápai Eszterházy és a Hadik-Barkóczy ősgaléria emelkednek ki, addig a Szépművészeti számára mindössze 15 képet adhattunk át és értékük is jóval alacsonyabb volt. A vidéki múzeumok közül csupán Miskolc, Sopron, Székesfehérvár és Szeged kapott helyi jellegű anyagot. Még ennyi eredményt sem sikerült felmutatnunk az ezüstök terén, ennek oka azonban nagyrészt az volt, hogy a nemesfémek értéke az infláció alatt aránytalanul megnövekedett és így értékesítésük is gyorsabban következett be. Levéltári vonalon a Batthyányi, az Eszterházy, [a] volt kismartoni, és a Habsburg család magyaróvári és a Nádasdy-család levéltárának szinte teljes anyagát, a nagylángi és hőrscögi Zichy, a boldogkőváraljai Zichy-Meskó levéltárak nagy részét biztonságba helyeztük, és az utóbbi évek során a munkásmozgalmi és az agrárproletariátusra vonatkozó adatok szempontjából jelentős uradalmi levéltárakat is jobban figyelemmel kísértük. Utóbbiak közül a nagyvázsonyi, somlóvári, sárospataki, sándorfalvai és tatai uradalmi levéltárak anyaga került beszállításra. A teljesen megmentett levéltárak értéke felbecsülhetetlen. A Batthyány-levéltár a bécsi központi levéltárak egy részének megsemmisülése után szinte egyedüli forrásunk a XVI-XVII. századi török elleni harcok, valamint a nyugati Dunántúl történetére, de ez csak a legbecselebb része, mert kb. [körülbelül] 4500 darabot kitevő középkori rész mellett az 1526-1699 között, levéltárak szerinti rendezett levelek száma kereken 50 000 darab és közöttük a Zrínyiek, Eszterházyak, Pálffyak és Pázmány levelei politikai életükre, Istvánffy Miklós.[83] Lórántffy Zsuzsanna[84] és a többi humanisták levelei kulturális életünkre vetnek jelentős fényt. Ha csak az Országos Levéltár által tett hivatalos becslések átlagát vesszük, s a levelek darabját 5 forinttal értékeljük (ami egy eredeti Zrínyi levél esetében valóban kevés) akkor is 325 000 forintot kell értékünként megjelölnöm. Hasonlóan felbecsülhetetlen az Eszterházy család (volt kismartoni) levéltárának anyaga, melyben 2000 középkori oklevél (40 0000 forint) mellett Miklós és Pál nádorok iratai (utóbbi 67 000 forint értékben) kiadott török levelek, XVI. századi urbáriumok, XVII. századi királyi levelezés található. A legnagyobb értéket e téren kétségtelenül az 1848-as külügyminiszter Eszterházy Pál[85] iratai jelentik. Ezt az anyagot – mely a mai napig ismeretlen volt – felértékelni nem lehet. Végül jelentős anyag került elő a Habsburg család magyaróvári levéltárában (elég itt Mária Terézia vejének, Albert sász-tescheni hercegnek[86] memoirjeire [memoárjaira] utalunk), s a tatai Eszterházy-levéltárban, melyben Eszterházy Ferenc szentpéteri követ[87] jelentéseinek és utasításainak 20 kötetre terjedő másolati könyvei a nemzetközi történettudomány érdeklődésére tartanak számot. A levéltárhoz hasonló nagy eredmények mutatkoztak könyvtári vonalon is. A Batthyányi, boldogkőváraljai Zichy-Meskó, tatai, pápai és marcaltói Eszterházy, valamint dégi Festetich könyvtárak szinte teljes egészükben, a devcserei és pesti Eszterházy, sőtjéri Festetich, békási Vécsey és alcúti Habsburg-könyvtárak töredékeiben kerültek beszállításra. Ezek közül különösen a tatai tűnt ki zárt, főleg XVIII. századi anyagával, míg a pesti Eszterházy-féle könyvtár két, az alcúti egy, a Batthyányi három, [a] Hadik-Barkóczy egy, a boldogkőváraljai egy ősnymtatványt tartalmazott. Ugyancsak a boldogkőváraljai anyagból került ki három régi magyar nyomtatvány, mely eddig teljesen ismeretlen volt, s mint ilyen a tudomány felfedezés szenzációjával bírt. Pénzügyi érték megállapítása itt sem könnyű feladat, és így csupán két adat megemlítésére szorítkozom: az Orsz[á]gos Széchenyi [!] Könyvtárnak átadott anyag értéke 108 395 forint, a tatai Eszterházy könyvtár értéke pedig a legszerényebb számítások szerint is eléri a 250 000 forintot. Mindezek az eredmények akkor nyerne helyes megvilágítást, ha tekintetbe vesszük, hogy a miniszteri biztosságra fordított teljes összeg nagysága 306 738,33 forint volt, a múzeumoknak, levéltáraknak és könyvtáraknak átadott kiemelkedő értékek összege pedig ennek kereken négyszerese: 1 187 570 forintra rúg.[88] Úgy érzem, hogy ez az arány önmagában is elég bizonyítéka annak, hogy a miniszteri biztosság megtette kötelességét.

MOL XIX-I-1-h-1620-3-1950. (Vallás- és Közoktatásiügyi Minisztérium, Felsőoktatási és Tudományos Főosztály) – Eredeti, géppel írt és aláírás nélküli tiszttzat.

- [1] Sztójay Döme (Sztójakovich) (1883–1946), katonatiszt. 1927-től a magyar kormány katonai attaséja, később nagykövete Berlinben. 1944. március 22-től augusztus 29-ig miniszterelnök.
- [2] Csányi Dénes (1885–1972), festőművész, művészettörténész. 1935-től a Szépművészeti Múzeum főigazgatója. 1945-ben nyugatra távozott, 1949-től Brazíliában élt.
- [3] A zsidó vagyonok számszerűsítésére lásd: Botos János: Ez a kifosztás lesz a végső? Az 1938–1945 között elkobzott magyar zsidó vagyonok értéke. Attraktor Kiadó, Máriabesnyő, 2011. 92–104.
- [4] Farkas Kornél: Műtárgymozgások 1938–1945. Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum a második világháborúban. Századok Füzetek 5. Szerk.: Pál Lajos. Budapest, 2009. 64–66.
- [5] Németh Mária: Az Országos Széchenyi Könyvtár értékeinek mentése a második világháború közepétől, 1942-től 1946-ig. In Az Országos Széchenyi Könyvtár Évkönyve 1994–1998, Budapest, 2002. 299–322.
- [6] Mravik László: Őrzők a strázsán - Közgyűjtemények, jogszabályok, esetek. Mozgó Világ, 27. évfolyam (2001), 6. szám. 49–72.
- [7] Andrejkovics Julianna visszaemlékezése, 2014. (Sóskút Gyűjtemény, magántulajdonban.)
- [8] Lásd pl. a most közölt forrást!
- [9] Zimányi Vera: A Magyar Országos Levéltárba került körmendi Batthyány hercegi levéltár. In A Batthyányiak évszázadai – tudományos konferencia Körmenten (2005). Körmend, 2006. 275–280.
- [10] Polcz Alaine: Asszony a fronton. Pont Kiadó, Budapest, 2002. 50, 103.
- [11] Borsa Iván: A Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Levéltára. Levéltári Közlemények, 40. évfolyam (1969), 1. szám. 315.
- [12] Számos esetet sorol fel Voit Krisztina, a „Magán- és közgyűjteményeink sorsa a II. világháborúban és az azt követő években (1944–1950)” című művében (Magyar Könyvszemle, 1994. 3. szám, 269–275), azonban többnyire az 1945 után keletkezett iratok adataira hagyatkozik, és a kastélyok könyvtárainak veszteségeire összpontosít.
- [13] Mravik László: Elszomorító ez az egész "visszaadás-kérdés" ^[41] (<http://muzeumcafe.postr.hu/mravik-laszlo-elszomorito-ez-az-egesz-visszaadas-kerdes> ^[41]). (Letöltés ideje: 2015. január 26.)
- [14] Balázs Péter: A VKM "repülő bizottságának" szemleútja 1945 augusztusában a nyugat-dunántúli könyvtári, levéltári és muzeális értékek háborús kárának felmérésére és védelmének megszervezésére. Levéltári Szemle, 41. évf. (1991), 1. szám, 59–71.
- [15] Az ókori görög és római korszakok stílusjegyeit megújító empire-stílus a 19. század elején terjedt el Európában.
- [16] Jeszenszky Sándor (1886–?), művészettörténész. 1910-től a VKM tisztviselője, 1943-tól 1946-ig, nyugállományba helyezéseig, miniszteri osztályfőnök. 1946. szeptember 14-én nevezték ki a Köz- és Magángyűjteményekből Elhurcolt Művészeti Alkotások Miniszteri Biztosává, mely feladatát 1949. február 28-ig látta el.
- [17] Domanovszky György (1909–1983), művészettörténész, néprajzkutató. 1946. május 7-étől látta el a veszélyeztetett értékek megmentésével kapcsolatos teendőket, 1946. szeptember 21-étől december 2-ig volt a veszélyeztetett magángyűjtemények kinevezett miniszteri biztosa. Végleges felmentésére 1947. január 31-én került sor.
- [18] Fügedi Erik (Filipek) (1916–1992), történész. 1938 és 1946 között az Országos Levéltár munkatársa. 1946. december 17-étől látta el a veszélyeztetett értékekkel kapcsolatos teendőket, 1947. július 7-étől 1949. december 15-éig volt a veszélyeztetett magángyűjtemények kinevezett miniszteri biztosa.
- [19] 1947. március és 1950. február között Ortutay Gyula (1910–1978) volt a vallás- és közoktatásiügyi miniszter.
- [20] Valószínűleg a Hans Makart osztrák festőről elnevezett stílusirányzatról van szó, amelyik az 1870-es évektől a század végéig meghatározta a módosabb családok lakásait. Ebben az időszakban a különböző régi stílusokban, gyakran keveredetten készített berendezések foglalták el a helyiségeket a különböző dísz tárgyak sokaságával egyetemben.
- [21] A biedermeier a hajlított formájú, de egyben egyszerű, kényelmes és otthonos kialakítású bútortípus volt a napóleoni háborúkat követő három évtizedben.
- [22] Josef Kriehuber (1800–1876), festő. Az osztrák biedermeier festészet és litográfia kiemelkedő képviselője.
- [23] Primo editio (latin) - első kiadás.
- [24] Ispán: a nagyobb uradalmakban a gazdálkodást irányító tisztviselő.
- [25] Jóságkormányzó: a nagybirtok gazdasági vezetője.
- [26] A törvény a Magyar Nemzeti Múzeum, az Országos Levéltár, a Szépművészeti Múzeum és az Iparművészeti Múzeum intézményeit egybefoglalóan Magyar Nemzeti Múzeumnak nevezte, és önkormányzati joggal rendelkező jogi személynek minősítette, melynek jogait a felette álló Tanács gyakorolta.
- [27] Kószegehy Elemér (Winkler) (1882–1954), festő, művészettörténész. Muzeológus, múzeumigazgató, több jelentős művészettörténeti tanulmány szerzője. 1945-ben kényszernyugdíjazták.
- [28] A Műemlékek Országos Bizottsága 1881-től végezte a műemlékek felkutatását, meghatározását és összeírását az 1949. évi megszüntetéséig. Az ingó műemlékekről készült Kószegehy Elemér-féle adattár is itt volt elhelyezve.
- [29] Denkmalamt: Ausztria műemléki hivatala.
- [30] Expektoráció (latin) – kifakadás, a legbensőbb titkok feltárása.
- [31] A Károlyi-család kastélya.
- [32] A gróf Széchenyi-család kastélya.
- [33] Eklatáns (francia) – itt: jellemző.
- [34] A Habsburg-család kastélya.

- [35] Furor teutonicus (latin) – körülbelül: német düh.
- [36] Adolf Hitler állítólag 1933-ban, egy beszélgetés során jelentette ki: „Wir sind Barbaren. Wir wollen es sein. Es ist ein Ehrentitel. („Barbárok vagyunk. Barbárok akarunk lenni. Ez egy megtisztelő cím.”)
- [37] SS (német) = Schutzstaffel (Védőosztag). A többnyire önkéntesekből toborzott fegyveres SS csapatokat az arcvonal legvéresebb pontjain vetették be.
- [38] Höttl, Wilhelm (1915–1999), az SS őrnagyi rendfokozatú tisztje, a német hírszerzés egyik szervének balkáni referense. 1944. március 19-én a Dísz tér 7. számú épületét foglalta el, és a korábbi személyzetet megtartva rendszeres találkozókat rendezett a befolyásos magyarországi személyekkel.
- [39] A Dísz tér 7. számú lakásáról van szó. Az onnan elvitt műtárgyakra vonatkozóan lásd: Mérlegen az ember. Ismeretlen források a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárából a magyarországi holokauszt történetéről. Főszerk: Kovács Tamás. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2014. 100-103.
- [40] Joseph Göbbels (1897–1945), nemzetiszocialista politikus, Németország propagandaminisztere.
- [41] Hain Péter (1895–1946), rendőrnagy. 1944 tavaszától a nyár végéig a politikai rendőrség-, majd a Szálasi-kormány alatt az állambiztonsági rendszert vezetője. 1946-ban háborús bűnök vádjával kivégezték.
- [42] Helyesen: az 1830/1944 számú miniszterelnöki rendelet alapján jött létre a Csánky Dénes-féle kormánybiztosság a Zsidók Zár Vett Műtárgyainak Számbavételére és Megőrzésére.
- [43] Weesenmeyer, Edmund (1904–1977), közigazdász, nemzetiszocialista politikus, diplomata. 1944. március 19-e után a Német Birodalom magyarországi nagykövete és teljhatalmú megbízottja.
- [44] A megyeszékhelyeken működő pénzügyigazgatóságok az alájuk tartozó területen az egész pénzügyi adminisztrációt átfogó hatáskörrel irányították. 1944 nyarán a Csánky-féle biztosság kérte segítségüket a zsidó műtárgyak felméréséhez.
- [45] Vélhetően 1944 novemberéről van szó.
- [46] Az SS-tagok jelmondata volt a „Meine Ehre heißt Treue” („Becsületem a hűség.”) Ennek többes száma az idézett mondat, a szerző szerint Göbbelstől, de inkább Heinrich Himmlertől származik (Heinrich Himmler (1900–1945), nemzetiszocialista politikus, az SS vezetője.)
- [47] Az Esterházy-család tulajdona volt.
- [48] A Somssich grófok kastélya.
- [49] A herceg Esterházy-család kastélya volt.
- [50] A már említett füzérradványi kastélyról lehet szó.
- [51] 1944 őszétől a Pannonhalmi Főpápai területen Nemzetközi Vöröskereszt védelme alá tartozott, és hadászatiilag védettnak minősült.
- [52] Rajniss Ferenc (1893–1946), szélsőjobboldali politikus. 1944. októbertől 1945. márciusig a Szálasi-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere. 1946-ban háborús bűnösség vádjával kivégezték.
- [53] Jury, Hugo (?–?), nemzetiszocialista politikus. Az osztrák területek (Gau Niederdonau) gauleitere (vezetője) 1939 és 1944 között.
- [54] Joséphine de Beauharnais (1763–1814), I. Napoleon császár felesége. Díszes műtárgya, egy ananász-készlet Magyarországra került.
- [55] Helebronth Antal (1858–1946), katonatiszt. 1922-ben altábornagyi rendfokozatban vonult nyugállományba, 1926-tól a Vitézi Szék egyik vezetője, a felsőház tagja.
- [56] Rogyion Jakovlevics Malinovszkij (1896–1968), katonatiszt. A Szovjetunió marsalljaként irányította Magyarország elfoglalását 1944-1945-ben.
- [57] Az Alt-Wien (vagy: Altwien, Alt Wien) megjelölés minőségi porcelánműtárgyakat jelent.
- [58] A Contarini-család hosszú évszázadokon át volt a velencei állam egyik vezető családjára.
- [59] Kaposy János (1894–1952), művészettörténész. 1934-1949 között az Archaeologiai Bizottság tagja, 1945-től az Országos Levéltár főlevéltárosa.
- [60] Mihalik Sándor (1900–1969), művészettörténész. 1939 és 1944 között a Kassai Múzeum vezetője, 1945–1946-ban az Iparművészeti Múzeum igazgatója.
- [61] Gerecse Péter: A műemlékek helyrajzi jegyzéke és irodalma, 1906.
- [62] Vélhetően Franz Zimmermann 1861-ben megjelent „Über Archive in Ungarn” című művéről van szó.
- [63] György Aladár (szerk.): Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben. Statisztikai Hivatal, Budapest, 1886.
- [64] Sebestyén Géza (1912–?), gimnáziumi tanár, történész. 1945-től VKM tisztviselő, a miniszteri osztálytanácsos.
- [65] Az 1945. november 2-ai minisztertanácsi ülésen tárgyalták az Elhagyott Javak Kormánybiztossága feladatainak bizonyos kérdéseit, és ekkor csupán a műtárgyak, könyvek, oklevelek, stb. körének a VKM intézkedési hatásköre alá utalásáról rendelkeztek.
- [66] Interventio (latin) – beavatkozás.
- [67] A Fórum klub adott otthon a Kisgazdapárt baloldali képviselői csoportjának a „Fórum Csoportnak”. (A csoportnak Ortutay Gyula miniszter is tagja volt.)
- [68] Magyar Teherautó Fuvarozók Országos Központi Szövetsége.
- [69] 1945. november 15-től 1947. március 14-ig Keresztury Dezső (1904–1996) művészettörténész, nemzeti pártok miniszter volt a vallás- és közoktatásügyi miniszter.
- [70] Keleti István (?–?), rendőrnagy. Művészettörténeti ismeretekkel bíró rendőrként a miniszteri biztosság állományába került, és vidéki kiszállások során nyomozott az eltűnt értékek után.
- [71] Jeep (angol) – dzsip, terepjáró autó.
- [72] Az elinflálódott pengőt felváltó forint bevezetésére utal a szerző.
- [73] A Hadtörténelmi Múzeum korabeli elnevezése.
- [74] Erdélyi Gyula (?–?), katonatiszt. A Honvéd Levéltár és Múzeum parancsnoka.
- [75] Leica: a korszak ismert fényképezőgép-márkaja.
- [76] Rudnay Gyula (1878–1957), festőművész.
- [77] Balogh István (1894–1976), római katolikus pap, politikus. 1944-ben a Kisgazdapárt szegedi szervezetének megszervezője. 1944. decembertől 1947. májusig a Miniszterelnökség államtitkára. A Kisgazdapártból kilépve 1947-ben megalakította a Független Demokrata Pártot. 1949 tavaszán pártjával csatlakozott a Függetlenségi Népfronthoz. Jelentős festménygyűjteménnyel rendelkezett.
- [78] Sári Ignác (1900–1991), építészmérnök. 1945. júniustól 1946. júliusig az Iparügyi Minisztérium adminisztratív államtitkára.
- [79] Helyesen: Heinrichffy Ferenc (1898–?), az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának győri megbízottja. 1947-ben leltárihiány miatt bűnvádi eljárás folyt ellene.
- [80] Helyesen: Büdy Pál (1901–?), az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának nyomozója. 1947-ben leltárihiány miatt bűnvádi eljárás folyt ellene.
- [81] Itt az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának megszűntetésére utal a szerző.
- [82] Vörös és kék színű, gyapjúfonalból hurkolással készített kaukázusi szőnyeg.
- [83] Istvánnfy Miklós (1538–1615), nádori helytartó, történétíró. Művelt, katolikus főúrnaként a Habsburg-ház szolgálatában állt.
- [84] Lórántffy Zsuzsanna (1600–1660), I. Rákóczi György fejedelem felesége. Támogatta művelődés terjesztését, valamint a reformációt, és ő maga is részt vett a hitvitákban.
- [85] Esterházy Pál Antal, herceg (1785–1866), nagybirtokos, diplomata. 1848. április és szeptember között a Batthyány-kormány „király személyi körülí” minisztere, lényegében külügyminiszter.
- [86] Albert szász-tescheni herceg (1738–1822) magyarországi helytartó nagy részben máig kiadatlan emlékiratait az Elhagyott Javak Kormánybiztossága 1946-ban adta át az Országos Levéltárnak. (KULCSÁR KRISZTINA: Albert szász-tescheni herceg emlékiratainak keletkezés- és kutatástörténete. *Redite ad cor. Tanulmányok Sahin-Tóth Péter emlékére*. Szerk.: KRÁSZ LILLA–OBORNI TERÉZ. Budapest, 2008. 93-107.)
- [87] Valószínűleg Esterházy Miklós grófról van szó (1711–1764), Esterházy Ferenc tárnokmester fiáról, aki az 1750-es években volt követ Szentpéterváron.
- [88] A fogyasztói árak inflációját figyelembe véve 1949 és 2014 között kb. 130-szoros pénzromlás következett be.

Címkék:

[Sztójay Döme](#) ^[42]

[Szépművészeti Múzeum](#) ^[43]

[VKM](#) ^[44]

[Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium](#) ^[45]

[festészet](#) ^[46]

[múzeum](#) ^[47]

Kiadás: 15. évfolyam (2015) 1. szám

Forrás webcím: https://www.archivnet.hu/hetkoznapok/mukincsek_ebek_harmincadjan.html

Hivatkozások

[1] https://www.archivnet.hu/hetkoznapok/mukincsek_ebek_harmincadjan.html

[2] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/697.jpg>

[3] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/696.jpg>

[4] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/fortepan_42777.jpg

[5] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/fortepan_74276_0.jpg

[6] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/a-veszelyeztetett-magangyujtemenyek-miniszteri-biztosanak-osszefoglalo-jelentese-a-biztosság/202101110949046810001.jpg>

[7] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/a-veszelyeztetett-magangyujtemenyek-miniszteri-biztosanak-osszefoglalo-jelentese-a-biztosság/202101110949046810002.jpg>

[8] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/a-veszelyeztetett-magangyujtemenyek-miniszteri-biztosanak-osszefoglalo-jelentese-a-biztosság/202101110949046810003.jpg>

[9] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/a-veszelyeztetett-magangyujtemenyek-miniszteri-biztosanak-osszefoglalo-jelentese-a-biztosság/202101110949046810004.jpg>

[10] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/a-veszelyeztetett-magangyujtemenyek-miniszteri-biztosanak-osszefoglalo-jelentese-a-biztosság/202101110949046810005.jpg>

[11] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/a-veszelyeztetett-magangyujtemenyek-miniszteri-biztosanak-osszefoglalo-jelentese-a-biztosság/202101110949046810006.jpg>

[12] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/a-veszelyeztetett-magangyujtemenyek-miniszteri-biztosanak-osszefoglalo-jelentese-a-biztosság/202101110949046810007.jpg>

[13] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/a-veszelyeztetett-magangyujtemenyek-miniszteri-biztosanak-osszefoglalo-jelentese-a-biztosság/202101110949046810008.jpg>

[14] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/a-veszelyeztetett-magangyujtemenyek-miniszteri-biztosanak-osszefoglalo-jelentese-a-biztosság/202101110949046810009.jpg>

[15] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/a-veszelyeztetett-magangyujtemenyek-miniszteri-biztosanak-osszefoglalo-jelentese-a-biztosság/202101110949046810010.jpg>

[16] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/a-veszelyeztetett-magangyujtemenyek-miniszteri-biztosanak-osszefoglalo-jelentese-a-biztosság/202101110949046810011.jpg>

[17] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/a-veszelyeztetett-magangyujtemenyek-miniszteri-biztosanak-osszefoglalo-jelentese-a-biztosság/202101110949046810012.jpg>

